

คู่มือการศึกษา
พระพุทธศาสนาพื้นฐาน

โดย

นายวรรณสิทธิ ไวทยะเสวี

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน ประกอบการศึกษา

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

วัตถุประสงค์ เพื่อทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ตามที่ท่านอาจารย์แนบ มหานีรานนท์ วางแนวการศึกษาและปฏิบัติไว้

การดำเนินงาน

- ☐ จัดพิมพ์หนังสือคู่มือการศึกษาพระอภิธรรม
- ☐ จัดพิมพ์วารสาร "ปัญญาสาร"
- ☐ จัดการสอนพระอภิธรรม ที่วิหารกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประจำทุกวัน และวัดธาตุทอง พระโขนง ทุกวันอาทิตย์
- ☐ จัดบรรยายธรรมทางวิทยุกระจายเสียงสถานีวิทยุยานเกราะ 792 เป็นประจำทุกวัน และสถานีวิทยุ จส. เอฟ. เอ็ม 103 ทุกวันอาทิตย์
- ☐ จัดตั้งสำนักวิปัสสนาที่ใกล้พุทธมณฑล
- ☐ จัดตั้งสำนักเรียนปริยัติ และอบรมการปฏิบัติวิปัสสนา

มูลนิธิฯ ให้บริการทุกชนิด ด้วยอภินันทนาการ เป็นธรรมทานทั้งหมด

สถานที่ติดต่อ มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์ เลขที่ ๒๗/๕๕ ซอยมิตรพัฒนา
ถนนบางกอกน้อย—ตลิ่งชัน เขตบางกอกน้อย กทม. 10700
โทร. 424—7491 หรือ
ที่วิหารกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร กทม. 10200 โทร. 282—5034

พิมพ์ที่พัฒนวิทย์การพิมพ์ ๓๙๕/๑๐—๑๑ ซอยพึ่งประชา ถนนเพชรเกษม แขวงบางแค
เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร นายพรชัย รัตนสกุลพิศาล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๓๐

คำนำ

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์ มีวัตถุประสงค์ที่จะทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาไว้ด้วยคันถธุระ และ วิปัสสนาธุระ ควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายที่จะให้พุทธศาสนิกชน มีพื้นฐานความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

ในด้านปริยัติศาสนา ต้องเรียนรู้ปรมัตถธรรม ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน หรือต้องเข้าใจสภาวะธรรมของนามธรรม และ รูปธรรม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔

ในด้านการปฏิบัติธรรม ต้องเข้าใจการเจริญสติปัฏฐาน

หนังสือคู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาพื้นฐานนี้ เป็นการแสดงโดยสังเขป เพื่อชี้ให้รู้จักกับตัว "**พุทธศาสนา**" ที่แท้จริง และให้รู้จักกับธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ อันได้แก่ **ปรมัตถธรรม ๔** ประการ ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐาน ที่พุทธศาสนิกชนทุกคนจำเป็นต้องเรียนรู้ เหมือนคนไทยที่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาไทย

ที่จริง **ปรมัตถธรรม** เป็นภาษาของธรรมชาติ หรือสังธรรมที่มนุษย์ เทวดา และพรหมทั้งหลาย จำเป็นต้องเรียนรู้ เพราะเป็นความรู้ที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง

แต่ก็ไม่ใช่ว่า เมื่อเรียนรู้ปรมัตถธรรมแล้ว จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ทีเดียว เพราะการเข้าถึงความจริงนั้น ต้องผ่านการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ

ฉะนั้น เมื่อเรียนรู้ปรมัตถธรรม คือ นามรูปแล้ว ยังต้องนำไปทำงาน โดยใช้เป็นฐานที่ตั้งของสติและปัญญา ที่เรียกว่า เจริญ **สติปัฏฐาน** จึงจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้

หนังสือนี้ จัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ ได้ปรับปรุงแก้ไขจากหนังสือคู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาพื้นฐานที่จัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ บ้างเล็กน้อย จัดพิมพ์ขึ้นเป็นวิทยาทานประกอบการศึกษา ตามคำเรียกร้องของท่านสาธุชนผู้สนใจ หากมีส่วนผิดพลาดประการใด ขอท่านผู้รู้กรุณาแจ้งส่วนที่ผิด เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป จะเป็นพระคุณยิ่ง

วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี

ประธานกรรมการ

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐

สารบาญ

พุทธศาสนา

บทนำ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ

เป็นที่ยอมรับของมวลมนุษยชาติทั้งหลายว่า "**ศาสนา**" เป็นที่พึ่งทางใจประการหนึ่ง "คนใดไร้ศาสนา ก็เสมือนเรือที่ปราศจากหางเสือ คนนั้นย่อมเคว้งคว้าง ไม่ทราบว่า จะนำชีวิตไปในทิศทางใด"

"**ศาสนา**" ที่นิยมรับนับถือกันในหมู่คนไทยเป็นส่วนมาก ก็คือ **พุทธ-ศาสนา**

พุทธศาสนานี้ นับเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จนตราบเท่าทุกวันนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่มีผู้เข้าใจพุทธศาสนาน้อยเต็มที ส่วนใหญ่เป็นการนับถือตาม ๆ กันมา โดยเข้าใจว่า

พุทธศาสนาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ท่านองเป็นเทพเจ้าที่จะบันดาลให้มนุษย์เราได้รับสิ่งที่วิงวอนร้องขอได้ หรือไม่ก็นับถือเพียงตามทะเบียนสำมะโนครัวเท่านั้น

ที่จริง การที่เราจะให้ความนับถืออะไรนั้น ก็ควรที่จะได้รู้จักสิ่งนั้นให้ถ่องแท้แน่นอนเสียก่อนว่า สิ่งนั้น คืออะไร ? มีคุณประโยชน์อย่างไร ? จึงจะให้ความนับถือในสิ่งนั้นได้ถูกต้อง

มิฉะนั้น จะตกเป็น **คนพาล** ไปโดยไม่รู้ตัว เพราะไปบูชาในสิ่งที่ไม่ควรบูชาเข้า

ผู้นับถือพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ควรทำความรู้จักเสียก่อนว่า พุทธ-ศาสนา คืออะไร ? มีคุณสมบัติอย่างไร ? เราจึงจะให้ความเคารพนับถือได้ถูกต้อง

บทที่ ๑

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนา

๑.๑ พุทธศาสนา คืออะไร ?

คำว่า "พุทธศาสนา" มี ๒ ศัพท์ คือ "พุทธ + ศาสนา"

"พุทธ" แปลว่า "ผู้รู้แจ้ง" ในที่นี้หมายถึง "พระพุทธเจ้า"

"ศาสนา" แปลว่า "คำสอน" ซึ่งหมายถึง "ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการ
การอบรมสั่งสอนมวลมนุษย์, เทวดาและพรหม"

ฉะนั้น คำว่า "พุทธศาสนา" จึงหมายถึง คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่สอนเหล่ามนุษย์, เทวดา และพรหม ทั้งหลาย

ความหมายของ "พุทธศาสนา" เพียงแค่นี้ ก็คงยังให้ความเข้าใจได้ไม่ชัดเจน เพื่อความเข้าใจพุทธศาสนาที่ถูกต้องชัดเจนว่า พุทธศาสนา คืออะไร ? ควรได้ทดลองตอบคำถามต่อไปนี้ คือ :—

พุทธศาสนาอยู่ที่ไหน ?

พุทธศาสนา อยู่ที่วัดวาอารามหรือ, อยู่ที่พระไตรปิฎกหรือ, หรือว่า อยู่ที่พระภิกษุ—สามเณร ?

พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองนั้น อะไรเจริญ ?

มีวัดวาอารามมาก มีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญที่สวยงาม, สร้างพระไตรปิฎก หรือแต่งหนังสือธรรมะกันมาก ๆ, มีพระภิกษุ สามเณรมาก, มีการแสดงธรรมตามที่ต่าง ๆ รวมทั้งทางวิทยุ, โทรทัศน์กันมาก ๆ มีการประชุมปฏิบัติธรรมกันเป็นหมื่น เป็นแสน บ่อย ๆ นั่นแสดงว่า พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองใช่ไหม ?

การทะนุบำรุงพุทธศาสนานั้น บำรุงอะไร ?

การสร้างวัดวาอาราม, สร้างโบสถ์, วิหาร, ศาลาการเปรียญ, กุฏิ ให้สวยงาม อุปสมบท พระภิกษุ และสามเณรให้มาก ๆ อย่างนั้นหรือ ?

การพิทักษ์พุทธศาสนานั้น พิทักษ์อะไร ?

บูรณะปฏิสังขรณ์โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ กำแพงวัด ตลอดจนทำความสะอาดถนนหนทางภายในบริเวณวัด, และตั้งกองทุนนิธิอุดหนุนพระภิกษุสามเณรใช่ไหม ?

พุทธศาสนาเสื่อมนั้น อะไรเสื่อม ?

วัดร้างกันมาก โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ชำรุดทรุดโทรม, พระไตรปิฎกเก่าผุพัง, พระภิกษุ สามเณรพากันสึกหาลาเพศไปหมด นี่แสดงว่าพุทธศาสนาเสื่อมโทรมใช่ไหม ?

การทำลายพุทธศาสนานั้น ทำลายอะไร ?

การทำลายวัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ จับพระสึก, จับเณรสึก, ตัดเศียรพระพุทธรูป, ลักขโมยของสงฆ์ เป็นการทำลายพุทธศาสนาใช่ไหม ?

เมื่อทดลองตอบคำถามเหล่านี้แล้ว ก็ยังไม่อาจทำความเข้าใจให้ชัดเจนได้ ลองพิจารณาโดยธรรมดูบ้างว่า

พุทธศาสนาเป็นข้าศึกกับกิเลส

เพราะคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งปวง เป็นคำสอนเพื่อให้รู้ความจริง เมื่อรู้ความจริงของธรรมชาติ กิเลส คือ ความไม่รู้ และความเห็นผิด ก็เกิดขึ้นไม่ได้

แต่ถ้ากิเลสฟูขึ้นภายในจิตใจเมื่อใด พุทธศาสนาก็เสื่อมคลายไปเมื่อนั้น

ใครเป็นผู้ละกิเลส

ผู้ละกิเลส อันเป็นเหตุให้พ้นทุกข์ได้แน่นอนนั้น ก็คือ ความเห็นถูก หรือ สัมมาทิฏฐิ, โดยสภาวธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ชื่อว่า วิปัสสนาปัญญา และ ปัญญาในมัคคจิต

ฉะนั้น "พุทธศาสนา" เมื่อว่าโดยนัยต่าง ๆ แล้ว ได้ดังนี้ คือ :—

โดยความหมาย หมายถึง คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

โดยสภาวธรรม ได้แก่ ปัญญา ที่ตรัสรู้อริยสัจ ๔ หรือปัญญาที่แจ้งพระนิพพาน

ได้แก่ พระไตรปิฎก คือ :—

พระวินัยปิฎก

พระสุตตันตปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก

โดยธุระ หมายถึง หน้าที่ของพุทธบริษัท มี ๒ ประการ คือ :—

คันถธุระ และ

วิปัสสนาธุระ

โดยการเข้าถึง คือ การรู้พุทธศาสนา มี ๓ ขั้น ได้แก่ รู้โดย :—

ปริยัติ หมายถึง รู้ด้วยการศึกษาพระไตรปิฎก จนเข้าใจ

ปฏิบัติ " รู้ด้วยการปฏิบัติ ศีล—สมาธิ—ปัญญา

ปฏิเวธ " รู้แจ้งแทงตลอด มรรค ผล นิพพาน

๑.๒ อาศัยอะไรบัญญัติพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ได้คำสอนจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ทรงค้นคว้าหาความจริงจากธรรมชาติ จนพบความจริงเหล่านั้นว่า "ธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาแต่เหตุ และย่อมดับไปเพราะเหตุนั้น" หมายความว่า ธรรมชาติทั้งหลายเกิดขึ้นได้ เพราะมีเหตุปัจจัยให้เกิด เมื่อหมดเหตุปัจจัยนั้นแล้ว ก็ดับสิ้นไปดังนี้

ธรรมชาติที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งนี้ เรียกว่า "**สังขารธรรม**"

พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปปาทสูตร อังคุตรนิกายติกนิบาต ว่า

"ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้บรรลุธาตุนั้นว่า **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง**

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้บรรลุธาตุนั้นว่า **สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์**

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็ยังคงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้บรรลุธาตุนั้นว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา** ครั้นแล้วจึงบอกแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา"

ฉะนั้น คำสอนของพระพุทธองค์ จึงได้มาจากความตรัสรู้ธรรมชาติตามความเป็นจริง มิใช่ได้มาด้วยการคิดนึก คาดคะเนเอาเอง ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าองค์ใดบัญชา และไม่มีพระพรหมประกาศิตใด ๆ ทั้งสิ้น

๑.๓ พุทธศาสนาเป็นสากลศาสนา

พระพุทธองค์ ทรงสอนให้รู้จักความจริงของธรรมชาติ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้เกิดขึ้นและเสื่อมไป จึงเป็นคำสอนที่ผู้มีปัญญาทั้งหลายจะพึงเรียนรู้ได้

มนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ก็สามารถจะเรียนรู้ และพิสูจน์คำสอนที่เป็นสัจธรรมนั้นได้ จึงไม่หวงห้าม และไม่บังคับที่จะให้ผู้ใดนับถือ เช่น สอนว่า

ธาตุดิน มีลักษณะแข็งหรืออ่อน พิสูจน์ได้ด้วยกายสัมผัส

ธาตุไฟ มีลักษณะร้อนหรือเย็น ก็พิสูจน์ได้ด้วยกายสัมผัส หรือ

จิตใจ เป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ มีรู้เห็น, รู้ได้ยิน, รู้กลิ่น, รู้รส, รู้ถูกต้อง, รู้คิดนึก

ความโลภ คือ ความยินดีติดใจในอารมณ์

ความโกรธ คือ ความไม่พอใจในอารมณ์ หรือความประทุษร้ายอารมณ์

ความเมตตา คือ ความปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายมีสุข

ความกรุณา คือ ความคิดช่วยเหลือให้สัตว์พ้นทุกข์

ธรรมชาติต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ เป็นต้น เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีอยู่กับมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ท้าทายให้ทุกคนพิสูจน์ได้

ธาตุดิน ของชาติใด ภาษาใด ที่ไม่แข็งหรืออ่อน ?

ธาตุไฟ ของชาติใด ภาษาใด ที่ไม่ร้อนหรือเย็น ?

จิตใจ ของใครบ้างที่ไม่รู้อารมณ์ ?

ความโลภ ของใครที่ไม่ยินดีติดใจในอารมณ์ ?

ความโกรธ ของใครที่ไม่ประทุษร้ายอารมณ์ ?

ความเมตตา ของใครที่ไม่ปรารถนาให้สัตว์มีสุข

ความกรุณา ของคนไหน ? ที่ไม่คิดช่วยเหลือให้สัตว์พ้นทุกข์ ?

ด้วยเหตุนี้ คำสอนของพระพุทธเจ้า จึงสอนให้รู้จักความจริงของธรรมชาติที่ใคร ๆ ก็พิสูจน์ได้ จึงเป็นคำสอนที่เป็นสาธารณะแก่มนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา และไม่เฉพาะแต่เป็นคำสอนของมนุษย์เท่านั้น แม้เทวดา, มาร, พรหม ผู้มีปัญญาก็ศึกษาได้ พระพุทธองค์จึงได้สมญาว่า "สตฺถาเทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา" เป็นพระบรมศาสดาเอกของโลก คือ ของมนุษย์ เทวดา มาร พรหม ที่มีปัญญาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ

๑.๔ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างไร ?

พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นในโลกได้ด้วยพุทธคุณ ๓ ประการ คือ :—

๑. พระปัญญาคุณ

๒. พระมหากรุณาคุณ

๓. พระบริสุทธิคุณ

ในพุทธคุณ ๓ ประการนั้น

๑. **พระปัญญาคุณ** ประกอบด้วยพระปัญญา อันมีโดยเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ :—

๑) *สัพพัญญุตญาณ* คือ ปัญญาที่รู้ทั่วถึงธรรมทั้งหมดทั้งปวงอันไม่มีอะไรปกปิดได้

๒) *อาสยานุสสยญาณ* คือ ปัญญาที่รู้อนุสัยกิเลส และรู้อัธยาศัยของเวไนยสัตว์ ที่เคยอบรมมาแล้วแต่อดีต

๓) *อินทริยปโรปริยัตติญาณ* คือ ปัญญา ที่รู้การเจริญภาวนาของเวไนยสัตว์ว่า อินทรีย์แก่อ่อนยิ่งหย่อนอย่างไร

ปัญญาเหล่านี้ มีได้แต่เฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ด้วยพระปัญญาสามารถดังกล่าว จึงได้นำออกมาประกาศโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากวัฏฏทุกข์ได้ บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ล้วนเป็นหนี้พระปัญญาคุณของพระองค์ยากยิ่งที่จะหาสิ่งทดแทนพระคุณนี้ได้

๒. **พระมหากรุณาคุณ** เป็นความกรุณาที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่จำกัดบุคคล, ไม่จำกัดกาล และไม่จำกัดสถานที่ ถ้าจะทรงโปรดให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้แล้ว เป็นต้องโปรด แม้จะลำบากยากเข็ญอย่างไรก็ตาม ตั้งแต่แรกเริ่มที่ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยโปรดแก่พระปัญจวัคคีย์ ด้วยธรรมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมเทศนา และแสดงธรรมประกาศพระศาสนา ตลอดเวลา ๔๕ พรรษา แม้ใกล้เวลาจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ยังประทานเทศนาโปรดแก่สุภัททปริพาชก ให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์สุดท้าย นี้เป็นพระมหากรุณาคุณ ที่มุ่งแต่จะรื้อสัตว์ขนสัตว์ให้พ้นจากวัฏฏภัย

ทรงเห็นว่า สัตว์โลกทั้งหลาย ต้องถูกกักขังอยู่ในสังสารวัฏฏ์มาเป็นเวลานาน จนหาเบื้องต้นมิได้

๓. **พระบริสุทธิคุณ** พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นในโลก ด้วยพระบริสุทธิคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่ทรงประกาศพระศาสนา มิได้หวังเพื่ออามิสบูชาใด ๆ ทรงโปรดสัตว์ มิได้เลือกชั้นวรรณะ ไม่ว่า คนมี, คนจน, จะมีอำนาจวาสนาหรือไม่ก็ตาม เมื่อเห็นว่าจะโปรดได้ เป็นต้องโปรดเสมอ และมิใช่จะโปรดโดยเห็นแก่ **ลาภ สักการะ สรรเสริญ สุข** แต่อย่างใด เพราะพระองค์หมดจดจากกิเลสโดยบริสุทธิ์บริบูรณ์แล้ว คำสอนของพระองค์จึงมีรสเดียว คือ **วิมุติรส** อันเป็นกิจที่จะให้สัตว์หมดจดจากกิเลส

ฉะนั้น พุทธบริษัทที่ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ จึงเข้าถึงความบริสุทธิ์ หมดจดจากกิเลสตามพระองค์ด้วยได้

พระพุทธศาสนา จึงเกิดขึ้นได้ด้วยปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังกล่าวแล้ว

ส่วนเหตุไกลที่ทำให้พุทธศาสนาเกิดขึ้นนั้น อาจกล่าวได้ว่า เพราะ **กิเลส** เป็นเหตุให้ **ศาสนา** เกิดขึ้น มี **อวิชชา** และ **ตัณหา** เป็นประการสำคัญ

ด้วยอำนาจของ **อวิชชา** คือ ความไม่รู้ ในความเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ที่เป็นความสงสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก่อนว่า ทำไมสัตว์ทั้งหลายจึงต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเมื่อตายแล้ว เกิดอีกหรือไม่ ? ถ้าเกิด—เกิดขึ้นได้อย่างไร ? และถ้าไม่เกิดอีก ตายแล้วจะไปไหน ? พระองค์ใช้เวลาในการค้นคว้าหาความจริงเหล่านี้ โดยต้องสร้างปัญญาบารมีถึง ๔ อสงไขยแสนมหากัปป์ ดังปฐมพุทธพจน์ที่ตรัสอุทานว่า :—

"เราแสวงหาช่างผู้ทำเรือน คือ อัตภาพอยู่ เมื่อไม่พบ ก็ได้แต่ท่องเที่ยวไปแล้ว สิ้นสงสาร นับด้วยชาติมิใช่น้อย ความเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ ดูก่อน นายช่างผู้ทำเรือน คือ อัตภาพ ท่านจักทำเรือน คือ อัตภาพของเราไม่ได้อีกต่อไป

โครงบ้านทั้งหลายทั้งปวงของท่าน เราได้ทำลายแล้ว ยอดแห่งเรือน คือ **อวิชชา** เรารื้อแล้ว จิตของเราถึงพระนิพพานแล้ว ประกอบกับเราได้บรรลุอรหัตผลแล้ว อันเป็นที่สิ้นไปแห่ง **ตัณหา** ทั้งหลายแล้ว"

๑.๙ พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ เพราะเหตุใด ?

พระพุทธเจ้า ฝากพระศาสนาไว้กับ **พุทธบริษัท** คือ ผู้รู้เหตุผลในคำสอนที่ถูกต้องของพระองค์ ไม่ได้ฝากไว้กับพระราชามหากษัตริย์, ผู้มีอำนาจ หรือมหาเศรษฐี แต่ฝากไว้กับ **ผู้มีปัญญาสามารถเข้าใจเหตุผลในพระศาสนา**

ฉะนั้น การรักษาพระพุทธศาสนานั้น ต้องมี **ปัญญา** เข้าถึงเหตุผลในคำสอนที่ถูกต้องด้วย จะรักษาไว้แต่เพียงมี ศรัทธา กราบไหว้บูชาพระพุทธศาสนาด้วยการสวดมนต์ไหว้พระ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างเดียวนั้นมิได้

เพราะพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นด้วย **ปัญญา** ที่ประกอบด้วยเหตุผลของพระพุทธเจ้า และประกาศเป็นคำสอนให้พุทธบริษัทได้ประพฤติปฏิบัติตาม

ฉะนั้น หน้าที่ของเราพุทธศาสนิกชน จึงต้องศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์

พระพุทธศาสนา จึงดำรงอยู่ได้ด้วยการช่วยกันทำธุระในพระพุทธศาสนา ๒ ประการ คือ :—

คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระสัทธรรมให้เข้าใจ

วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การปฏิบัติตามความเข้าใจ ที่ได้ศึกษามาอย่างถูกต้อง จนเข้าถึงเหตุผลตามความจริงของธรรมชาติ

ฉะนั้น **ปัญญา** ของพุทธบริษัทเท่านั้น ที่จะรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ ด้วยการทำธุระในพุทธศาสนาทั้ง ๒ ประการนั้น

๑.๖ พระพุทธศาสนาจะเสื่อมไป เพราะเหตุใด ?

พระสัทธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้จะประเสริฐเลิศล้ำปานใดก็ตาม ก็หาได้พ้นไปจากความเป็นไปตามกฎธรรมชาติไม่ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ" สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง, สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์, ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา

แต่กระนั้นก็ตาม พุทธศาสนิกชนผู้ยังมีฉันทาคติอยู่ ก็อดที่จะลำเอียงโต้เถียงไม่ได้ว่า "พุทธศาสนานั้น ไม่มีวันเสื่อม, จิตใจของมนุษย์ผู้นับถือพุทธศาสนาต่างหากที่เสื่อมทรามลงไป แต่พุทธศาสนานั้นหาได้เสื่อมตามจิตใจลงไปไม่"

ผู้กล่าวมองข้ามองค์ประกอบของพุทธศาสนา ๓ ประการไป คือ ปริยัติศาสนา, ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนา

ความสมบูรณ์ของพุทธศาสนาที่จะดำรงคงอยู่ได้ ต้องประกอบพร้อมด้วยองค์แห่งพุทธศาสนา ๓ ประการ จะขาดตกบกพร่องไปอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะศาสนาทั้ง ๓ เป็นปัจจัยแก่กันและกัน

ถ้าขาดปริยัติ คือ การเรียนธรรม และขาด ปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมแล้ว ปฏิเวธ คือ ผลจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ หรือจะมีแต่ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติก็ไม่ได้ ปฏิเวธ คือ ผลจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็มีไม่ได้เช่นกัน

ความบกพร่องของปริยัติ และปฏิบัติ ศาสนา จึงเป็นความเสื่อมของพระพุทธศาสนา ที่ย่อมจะปรากฏได้เป็นธรรมดา เมื่อพุทธศาสนิกชนทอดทิ้งธุระในพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ประการ นั้นเสีย

เหตุที่พุทธศาสนาเสื่อม จึงมีได้แน่นอน

พระพุทธศาสนา จะดำรงอยู่ได้ด้วย ความเข้าใจถูก ในเหตุผลตามคำสอนในพุทธศาสนา

ฉะนั้น ความเสื่อมสลายของพุทธศาสนา จึงอยู่ที่ความเสื่อมไปจากความเข้าใจในเหตุผลของธรรมชาติ

คำสอนของพระพุทธเจ้ามาจากเหตุผลของธรรมชาติ จึงเป็นคำสอนที่ตรงกับธรรมชาติ ไม่ใช่พระองค์คิดค้นสร้างขึ้นมาเอง คำสอนจึงประกอบด้วยเหตุผลตามความเป็นจริงที่เราจะพิสูจน์ได้

ถ้าไม่เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เท่ากับเรายังไม่รู้เหตุผลตามความจริงของธรรมชาติ ทำให้เราเห็นไม่ตรงกับธรรมชาติ ชื่อว่า **เห็นผิด** และไม่ใช่เห็นผิดจากความเห็นของพระพุทธเจ้า หรือของใคร ๆ ทั้งหมด แต่เห็นผิดจากความจริงของธรรมชาตินั่นเอง

ความเห็นผิดอันนี้ เป็นธรรมชาติของเจตสิกธรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า **มิจฉาทิฏฐิ** ซึ่งถ้าเกิดกับจิตใจในขณะใดแล้ว ย่อมทำให้เกิดความเห็นผิดไปจากธรรมชาติได้ในขณะนั้น

ฉะนั้น **มิจฉาทิฏฐิ** นี้เอง เป็นข้าศึกอันสำคัญในพระพุทธศาสนา แต่มิจฉาทิฏฐินี้ก็ไม่ใช่ว่า จะอยู่นอกคำสอนของพุทธศาสนา มิจฉาทิฏฐินี้ก็อยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน โดยสอนว่า "**ผู้เห็นผิด**"

ย่อมยึดถืออยู่ในสภาวะที่ไม่เป็นความจริง	เป็นลักษณะ
ถือเอาสภาวะที่ผิดจากความเป็นจริง	เป็นกิจ
ยึดถือความเห็นผิด	เป็นผล
ไม่อยากเห็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย	เป็นเหตุใกล้ให้เกิด

ความเห็นผิด นี้ ถ้าเกิดกับผู้นับถือพุทธศาสนามากขึ้นเพียงใด พุทธศาสนาก็เสื่อมทำลายลงไปเพียงนั้น ซึ่งในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนไม่สนใจในการเรียนปริยัติ และปฏิบัติมากยิ่งขึ้นแล้ว มิจฉาทิฏฐิก็ครอบงำจิตใจของผู้นั้น

เมื่อมิจฉาทิฏฐิเกิดขึ้นมากมาย ก็ทำลายสัมมาทิฏฐิทั้งหลายให้หมดไปจากจิตใจของบุคคล เพราะธรรมดามิจฉาทิฏฐิ จะเกิดขึ้นพร้อมกับสัมมาทิฏฐิไม่ได้ เหมือนความโลภกับความโกรธ จะเกิดพร้อมกันไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจะเสื่อมทำลาย ก็เสื่อมที่ **ความเข้าใจผิด** ของบุคคล โดยสภาวะก็ได้แก่ **ทิฏฐิเจตสิก** นั่นเอง

นอกจาก **มิจฉาทิฏฐิ** จะเป็นตัวการทำลายพุทธศาสนาแล้ว การทอดทิ้งธุระในพระพุทธศาสนาทั้งสองประการ คือ คันถธุระ และ วิปัสสนาธุระ ของชาวพุทธ ด้วยปรารภ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เพราะอำนาจของกิเลสตัณหาแล้ว **สัมมาทิฏฐิ** ก็หมดไป นั่นคือ พุทธศาสนาต้องเสื่อมทำลายไปด้วย

ถ้าปรารถนาจะรักษาพุทธศาสนาไว้ ต้องช่วยกันทำธุระทั้งสองประการ คือ คันถธุระ และ วิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์

สรุปว่า **พระพุทธศาสนา** นี้ เสื่อมได้ เพราะ **ความเห็นผิด** และ **ตัณหา** ของพุทธบริษัทที่ทอดทิ้งธุระในพุทธศาสนาไปปรารภ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข กันนั่นเอง

๑.๗ พุทธศาสนาอันตรธานไปอย่างไร?

พระพุทธศาสนาจะอันตรธานไปนั้น ย่อมอันตรธานจากปลายไปหาต้น พระพุทธองค์แสดงอันตรธานแห่งพุทธศาสนาไว้ ๕ ประการ ตามลำดับดังนี้ คือ :—

๑) **ปฏิเวธอันตรธาน** หมายถึง มรรค ผล นิพพาน ที่เป็นผลจากการปฏิบัติ เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ จะอันตรธานก่อน

๒) **ปฏิบัติอันตรธาน** คือ การเจริญสติปัฏฐาน และ วิปัสสนากรรมฐาน จะหมดสิ้นไปเพราะไม่มีใครปฏิบัติ หรือมีการปฏิบัติกันบ้าง แต่เป็นไปโดยย่อหย่อน ไม่เข้าถึงผล คือ ปฏิเวธได้ ดังเช่นปัจจุบันนี้ จะมีก็แต่การทำสมาธิกันเป็นส่วนมาก และสมาธิก็ย่อหย่อนไม่เข้าถึงอัปปนาฌาน พอที่จะยกขึ้นเป็นบาทของวิปัสสนากรรมฐานได้

ด้วยเหตุนี้ ปฏิบัติอันตรธาน จึงปรากฏต่อมาจากปฏิเวธอันตรธาน

๓) **ปริยัติอันตรธาน** คือ การเรียนพระไตรปิฎกจะค่อย ๆ เสื่อมในกาลต่อมา โดยจะเสื่อมจากพระอภิธรรมปิฎกก่อน และจะเสื่อมจากคัมภีร์มหาปัฏฐานลงมาโดยลำดับ จนถึงธัมมสังคณีปกรณ์

ต่อจากนั้น พระสูตรจะเสื่อมจากขุททกนิกาย, อังคุตรนิกาย จนถึงทีฆนิกาย โดยลำดับ

ต่อมา พระวินัยก็จะเสื่อมตาม โดยเสื่อมจากบริวาร, ขันธกวัคค์, ภิกขุณีวิภังค์, มหาวิภังค์, ปาจิตตีย์ และอาทิกรรม จะเสื่อมตามลำดับ

๔) ลิงคอันตรธาน คือ สภาวะที่ภิกษุสงฆ์จะทรงบาตร และครองผ้ากาสาวพัสตรสาบสูญไปในลำดับต่อมา เมื่อปริยัติเสื่อมถึงพระวินัยเสื่อม พระสงฆ์จะมีเพียงผ้าเหลืองน้อยห้อยหู นี่คือ ลิงคอันตรธาน

๕) ธาตุอันตรธาน คือ เมื่อถึงกาลที่พระพุทธศาสนาจะสูญสิ้น พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์จะมาประชุมกัน ปรากฏเปลวไฟลุกไหม้ เป็นการประชุมเพลิงครั้งสุดท้าย และถึงกาลอันตรธานสูญสลายไปของพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นการอวสานของพระพุทธศาสนา

อันตรธานแห่งพุทธศาสนานี้ ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาย่อมเข้าถึงความเสื่อมสิ้นไปได้ ด้วยประการฉะนี้

๑.๔ คนไทยกับการนับถือพุทธศาสนาในปัจจุบัน

คนไทยในปัจจุบัน ส่วนมากนับถือพุทธศาสนากันด้วย ศรัทธา ซึ่งอาจแบ่งแรงศรัทธา อันเนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ :—

๑) *ศรัทธาในตัวบุคคล*

๒) ศรัทธาในวัตถุ มีปูชนียสถาน และวัตถุมงคลต่าง ๆ เป็นต้น

๓) *ศรัทธาในพิธีกรรมต่าง ๆ*

ความศรัทธาในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านั้น เพราะยังขาดความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลตามความจริงของธรรมชาติด้วยสติปัญญา

ทั้งนี้ เพราะไม่ค่อยสนใจในการศึกษาเล่าเรียนธรรม หรือปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเท่ากับพื้นฟูให้ มิจฉาทิฏฐิ เจริญงอกงามขึ้น ส่วน

สัมมาทิฏฐิค่อย ๆ อันตรธานไป แล้วพระพุทธศาสนาจะเจริญอยู่ได้อย่างไร กับผู้ที่ไม่เข้าใจเหตุผลในความจริงของธรรมชาติ ปัจจุบันพุทธศาสนาจึงเสื่อมไปจากความเข้าใจของบุคคลที่นับถือพุทธศาสนา

ถ้าประสงค์จะให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ต่อไป ต้องช่วยกันทำธุระในพระพุทธศาสนา ทั้ง ๒ ประการ คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ จึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ทำพระพุทธศาสนาให้เจริญ

๑.๙ หลักฐานของพุทธศาสนา

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก คืออะไร ?

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยพระอรหันต์สาวก มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน และพระอานนท์เถระ เป็นองค์สำคัญในการทำสังคายนา รวมไว้เป็น ๓ ปิฎก ได้แก่

๑. พระวินัยปิฎก เป็นระเบียบข้อบังคับให้ภิกษุควบคุมกาย วาจา ใจ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มี ๘ คัมภีร์ โดยธรรมขันธ์มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๒. พระสุตตันตปิฎก เรียกสั้น ๆ ว่า "พระสูตร" เป็นการแสดงธรรมโดยเทศนาโวหาร ตามที่โลกสมมุติยกสัตว์บุคคลขึ้นแสดงให้เหมาะสมแก่อัธยาศัยของเวไนยสัตว์ ว่าโดยนิกายมี ๕ นิกาย มีทีฆนิกาย เป็นต้น ว่าโดยธรรมขันธ์มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๓. พระอภิธรรมปิฎก แสดงธรรมเป็นปรมัตถสัจจะ คือ เนื้อความตามความเป็นจริง โดยสภาวะปฏิเสธสัตว์และชีวิต เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงอย่างถูกต้อง มี ๗ คัมภีร์ ว่าโดยธรรมขันธ์ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

พระไตรปิฎกนี้ มีการทำสังคายนากันมานานแล้วหลายครั้ง ครั้งแรก ๆ สังคายนาด้วยการท่องจำกันด้วยปาก เรียกว่า "มุขปาฐ" การสังคายนาครั้งที่ ๕ จึงได้จารึกเป็นตัวอักษรภาษาบาลี

พระไตรปิฎกมีอยู่ที่ตัวเรา

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติคำสอน จากสภาวธรรมที่ปรากฏในสัตว์บุคคลทั้งหลาย มีจิต เจตสิก และรูป โดยประเภทต่าง ๆ พระไตรปิฎกจึงมีอยู่ที่ตัวเราโดยแท้จริง คือ **พระวินัย** สอนคนให้เป็นคนดี **พระสูตร** สอนเรื่องราวของคน และ **พระอภิธรรม** สอนให้รู้จักธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวคน. เมื่อว่าโดยธรรมแล้ว พระไตรปิฎก ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน นั่นเอง

๑.๑๐ ประโยชน์จากการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา คือตัว **ปัญญา** ที่เห็นถูกต่อเหตุผลที่เป็นความจริงของธรรมชาติ การที่จะเข้าถึงเหตุผลของธรรมชาติที่แท้จริงได้ ต้องเข้าถึงด้วยการปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์เหตุผลจากคำสอน

การพิสูจน์เหตุผล ให้เข้าถึงความเข้าใจ ต้องพิสูจน์ด้วยจิตใจ เพราะ **ปัญญา** ที่รู้เหตุผลตามความจริงนั้น อยู่ที่ จิตใจ

การทำงานด้วยใจ เพื่อพิสูจน์เหตุผลของธรรมชาตินั้น อยู่ที่ **ความรู้สึกตัว**

ความรู้สึกตัว คือ การสัมผัสกับธรรมชาติ ที่กำลังปรากฏอยู่ ให้จิตใจรับรู้เป็นอารมณ์ปัจจุบัน สิ่งที่เป็นความรู้สึกตัว ที่ตรงต่อธรรมชาติ อันเป็นอารมณ์ปัจจุบันนั้น คือ ***สติสัมปชัญญะ***

คำสอนในพุทธศาสนาสอนว่า *สติสัมปชัญญะ* เป็น **ธรรมที่มีอุปการะมาก** ทำให้ไม่หลงลืม **สติ** และกันความยินดี ยินร้าย ในการรับอารมณ์ไว้ได้ เป็นเหตุให้ **ปัญญา** รู้ธรรมชาติตามความเป็นจริงได้ถูกต้อง

การสอนให้รู้จักความจริงของธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในการละกิเลสของคนนั้น มีอยู่ในเฉพาะคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

ฉะนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นคำสอนที่มีจุดประสงค์ เพื่อ :-

- ทำคนให้เป็นคนดี
- ทำคนลุ่มหลงให้หายจากความลุ่มหลง
- ทำคนเห็นผิดให้กลับเป็นคนเห็นถูก
- ทำคนโง่ให้เป็นคนฉลาด
- ทำคนพาลให้เป็นบัณฑิต
- ทำคนที่วนเวียนอยู่ในวัฏฏทุกข์ให้พ้นจากวัฏฏทุกข์

ด้วยอำนาจของ **ปัญญา** ที่จะได้มาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

สรุป ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในพุทธศาสนา มี ๓ ประการ คือ :-

๑. **ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์** ได้แก่ ประโยชน์สุขที่จะพึงได้รับในอัตภาพนี้ หรือในภพนี้

๒. **สัมปรายิกัตถประโยชน์** ได้แก่ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในภพหน้า

๓. **ปรมัตถประโยชน์** ได้แก่ ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือประโยชน์อันสูงสุดที่จะทำให้แจ้งพระนิพพาน และทำให้พ้นจากวัฏฏทุกข์

ประโยชน์ ๒ ประการข้างต้น ไม่ต้องอาศัยพระพุทธเจ้า เขาก็แสวงหากันได้แล้ว ก่อนพระพุทธเจ้าอุบัติด้วยซ้ำไป

พระองค์ทรงเห็นประโยชน์อย่างยิ่ง คือ ปรมัตถประโยชน์เป็นสำคัญ จึงทรงประกาศพุทธศาสนา เพื่อรื้อสัตว์ ขนสัตว์ ให้พ้นจากวัฏฏทุกข์

บทที่ ๒

ธรรมที่เป็นพื้นฐานพุทธศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง ตรัสรู้สัจธรรม คือ ธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ ไม่วิปริตผิดพลาดคลาดเคลื่อน เรียกว่า อริยสัจธรรม ๔ ประการ คือ :—

ทุกขสัจจะ ความจริง คือ ธรรมชาติ ที่ถูกเบียดเบียนอยู่เป็นนิตย์ ได้แก่ รูปนามขันธ์ ๕ ของสัตว์ทั้งหลาย

สมุทยสัจจะ ความจริง คือ ธรรมชาติ ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา (โลภเจตสิก)

นิโรธสัจจะ ความจริง คือ ธรรมชาติ อันเป็นที่ดับทุกข์ และเป็นที่ดับกิเลส ได้แก่ พระนิพพาน

มรรคสัจจะ ความจริง คือ ธรรมชาติ ที่เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ได้แก่ มรรค มีองค์ ๘

อริยสัจ ๔ นี้ เมื่อสงเคราะห์ในปรมัตถธรรมแล้ว ก็ได้แก่ ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ คือ จิต, เจตสิก, รูป และ นิพพาน นั่นเอง

พระพุทธเจ้าสอนอะไร ?

พระพุทธองค์ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ก็ทรงนำเอาอริยสัจ ๔ มาสอน แต่การที่จะสอนอริยสัจธรรมให้เข้าใจ โดยรู้แจ้งแทงตลอดในสัจธรรมได้นั้น จำเป็นต้องเรียนรู้ธรรมชาติ หรือสภาวธรรมตามนัยปริยัติ ศึกษาให้รู้จักธรรมชาติที่มีปรากฏอยู่ตามความเป็นจริง คือ จิต, เจตสิก, รูป, นิพพาน เสียก่อน แล้วจึงนำไปพิสูจน์ตามนัยปฏิบัติจนเข้าถึงความจริง

พระพุทธเจ้าเอาคำสอนมาจากไหน ?

ธรรมชาติหรือสภาวธรรม ที่พระองค์นำมาสอน ก็นำมาจากธรรมชาติที่มีอยู่ในสัตว์ทั้งหลาย และธรรมชาติที่แวดล้อมสัตว์ทั้งหลายอยู่ภายนอก

คำสอนของพระองค์ จึงมุ่งสอนให้รู้เหตุผล ตามความเป็นจริงของธรรมชาติที่สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในโลก กับทั้งสอนให้รู้จักเหตุผลตามความจริงของธรรมชาติ ที่จะทำให้พ้นจากโลก คือ ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายในโลกอีกต่อไป จำง่าย ๆ คือ *สอนธรรมที่เป็นไปเพื่อทุกข์* กับ *ธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์*

สอนให้รู้ความจริง คือ *สัจธรรม* อันจะทำให้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส แล้วจะเป็นเหตุให้พ้นจากวัฏฏทุกข์

จึงจำเป็นต้องเรียนรู้สัจธรรม หรือธรรมะ ตามคำสอนของพระองค์

๒.๑ ธรรมะ คืออะไร ?

คำว่า *"ธรรมะ"* มีความหมายที่ใช้กันอยู่ ๙ อย่าง คือ

๑. *ปริยัติธรรม* หมายถึง คำสอนของพระพุทธองค์ ที่รวบรวมเป็นบทเรียน คือ พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก รวมทั้งอรรถกถา ฎีกา เรียกว่า ปริยัติธรรม

๒. *เหตุธรรม* หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุ ทำให้เกิดผลทั้งปวง เรียกผู้ที่มีความรู้แตกฉานในธรรม ที่เป็นเหตุนี้ว่า *ธรรมปฏิสัมภิทา*

๓. *คุณธรรม* ใช้ในความหมายว่า คุณธรรมและมิใช่คุณธรรม ให้เกิดเสมอกันหามิได้ กุศลให้ผลเป็นความสุข อกุศลให้เกิดเป็นความทุกข์ คุณธรรมนี้หมายเอากุศลธรรมความดีที่ให้ผลเป็นความสุข

๔. *นิสสัตตนิชชีวธรรม* ใช้ในความหมาย ที่ปฏิเสธความเป็นสัตว์, บุคคล, ตัวตน, เรา, เขา ในโลกนี้ไม่มีสัตว์, บุคคล, ตัวตน มีแต่ธรรมชาติที่เรียกว่า *นามธรรม* กับ *รูปธรรม* เท่านั้น

โดยพุทธประสงค์แล้ว พระองค์สอน *สัจจะ* และ *สุทธิ* คือ *ความจริง* กับ *ความบริสุทธิ์* หมายความว่า เมื่อ รู้จริง แล้ว จิตต้องบริสุทธิ์ ธรรม ที่เป็นความจริง ก็คือ ธรรม ที่ปฏิเสธ สัตว์, บุคคล, ตัวตน, เรา, เขา เป็นนิสสัตตนิชชีวธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต และไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็น *อนัตตธรรม* หรือ *ปรมัตถธรรม* คือ ธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ ไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เรียกว่า "*ปรมัตถสัจจะ*"

๒.๒ ความจริง ๒ ประการ

สัจจะ แปลว่า ความจริง หมายถึง ความเป็นของจริง ของแท้ ไม่วิปริตผันแปร

สัจจะ มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ปรมัตถสัจจะ** คือ ความจริงของธรรมชาติ ที่ทรงสภาวะลักษณะของตนไว้ ไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง ปฏิเสธความเป็นสัตว์และอัตตาตัวตน ได้แก่ สภาวธรรม ๔ ประการ คือ

จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน

๒. **สมมุติสัจจะ** คือ ความจริง ที่มนุษย์เราบัญญัติถ้อยคำ ตั้งชื่อ ขึ้นมาเรียกขานกัน เพื่อให้เข้าใจความหมายซึ่งกันและกัน ได้แก่ บัญญัติธรรม ๒ ประการ คือ

อัตถบัญญัติ และ สัททบัญญัติ

ของจริงมีอยู่ คือ ปรมัตถสัจจะ แต่เมื่อจะเรียนรู้ของจริงนั้น ต้องอาศัยสมมุติสัจจะ

๒.๓ ปรมัตถธรรม ๔ ประการ

๑. จิต คือ ธรรมชาติรู้อารมณ์

๒. เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต โดยเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์อันเดียวกับจิต มีที่อาศัยแห่งเดียวกับจิต และปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ

๓. รูป คือ ธรรมชาติที่ต้องย่อยยับ เพราะความร้อนและเย็น เป็นต้น

๔. นิพพาน คือ อารมณ์ อันเป็นที่ดับกิเลส และ ดับทุกข์

ปรมัตถธรรมมีอยู่ที่ตัวเรา

จิต ธรรมชาติรู้อารมณ์ คือ สิ่งที่ให้ เห็นได้, ได้ยินได้, รู้กลิ่นได้, รู้รสได้, รู้ถูกต้องสัมผัสได้, รู้คิดนึกได้

เจตสิก ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต มีความโลภ, ความโกรธ, ความหลง หรือ ความไม่โลภ, ไม่โกรธ, ไม่หลง เป็นต้น

รูป มีรูป, ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม, ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, เพศชาย, เพศหญิง เป็นต้น

จิต, เจตสิก และ รูป ทั้ง ๓ อย่างนี้ มีอยู่ที่ตัวเรา

ส่วน นิพพาน เป็นอารมณ์ภายนอก ที่ผู้เจริญสติปัฏฐาน จนวิปัสสนาญาณ, มรรคญาณ, ผลญาณ เกิดขึ้น จึงเข้าถึง นิพพาน อารมณ์ได้

ธรรมที่เป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา อยู่ที่การต้องเรียนรู้ปรมัตถธรรม ทั้ง ๔ ประการให้เข้าใจ ดังจะได้อธิบายปรมัตถธรรมโดยสังเขปตามลำดับต่อไป

บทที่ ๑

จิตปรมัตถ์

จิต เป็นธรรมชาติ รู้ อารมณ์

อารมณ์เป็นธรรมชาติที่ถูกจิตรู้ มี ๖ อย่าง คือ :–

๑. *รูปารมณ์* ได้แก่ รูปร่าง สัณฐาน หรือสีต่างๆ

๒. *สัททารมณ์* ได้แก่ เสียงต่างๆ

๓. *คันธารมณ์* ได้แก่ กลิ่นต่างๆ

๔. *รสารมณ์* ได้แก่ รสต่างๆ

๕. *โผฏฐัพพารมณ์* ได้แก่ แข็งอ่อน–เย็นร้อน–หย่อนตึง

๖. *ธรรมารมณ์* ได้แก่ อารมณ์ที่รับรู้ได้ทางใจ (นอกจากรูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส)

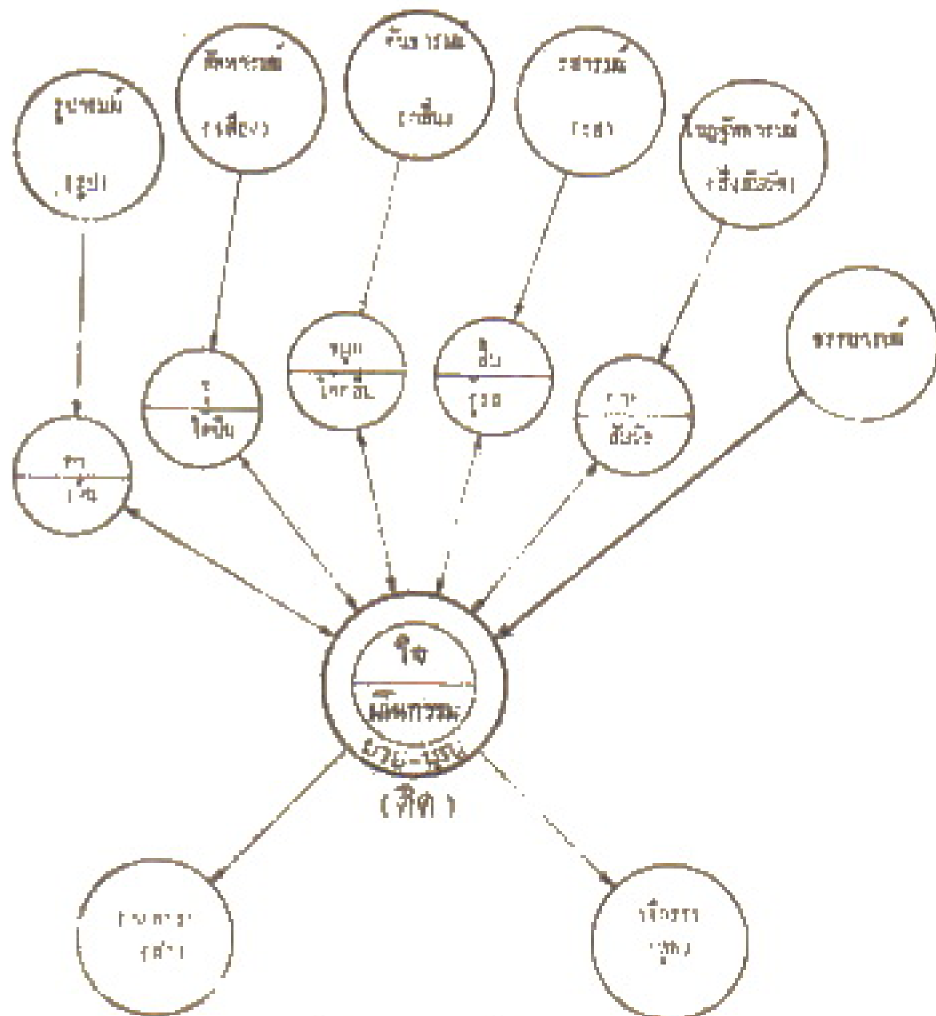
ในอารมณ์ทั้ง ๖ อย่างนี้ ย่อมรู้ได้โดยกระทบกับทวาร ๖ คือ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กายและใจ จิตที่รับรู้อารมณ์ต่างๆ นี้ เรียกว่า "วิญญาณ"

เปรียบเทียบการรู้อารมณ์ ๓ อย่าง

๑. **วิญญาณรู้** หมายถึง จิตรับรู้อารมณ์ต่างๆ ตามทวารทั้ง ๖ ได้แก่ รู้เห็น, ได้ยิน, ได้กลิ่น, รู้รส, รู้สัมผัส และรู้คิดนึก

๒. **สัญญารู้** หมายถึง รู้จำ อารมณ์ทั้ง ๖ เช่น จำสีเขียว, สีแดง, ผู้หญิง, ผู้ชาย, ต้นไม้, สัตว์ และวัตถุสิ่งของต่างๆ เป็นต้น

๓. **ปัญญารู้** หมายถึง การรู้ลึกซึ้งถึงเหตุผลของธรรมชาติ เช่น บาป ให้ผลเป็นทุกข์ บุญ ให้ผลเป็นสุข ตลอดจนรู้สภาพธรรม ที่เป็นความจริง คือ *นามรูป* และเมื่อรู้ความจริง ย่อมละกิเลสด้วย จึงแจ้งพระนิพพาน

อารมณ์ ๖ รูปารมณ์, สัททารมณ์, คันธารมณ์, รสารมณ์,
โผฏฐัพพารมณ์, ธรรมารมณ์

ทวาร ๖ คือ จักขุ, โสต, ฆาน, ชิวหา, กาย, มโนทวาร

วิญญาณ ๖ คือ จักขุวิญญาณ (เห็น), โสตวิญญาณ (ได้ยิน),
ฆานวิญญาณ (รู้กลิ่น), ชิวหาวิญญาณ (รู้รส),
กายวิญญาณ (รู้ถูกต้อง), มโนวิญญาณ (คิดนึก)

จิตรับอารมณ์ ๖ ทางทวาร ๖ แต่แสดงออกเป็นการกระทำได้ ๓ ทาง คือ มโนกรรม, กายกรรม และ วจีกรรม ทั้งที่เป็นบาปและบุญ

คุณลักษณะของจิต ๔ ประการ

วิชานนลกฺขณํ	มีการรู้อารมณ์	เป็นลักษณะ
ปุพฺพงฺคมรสํ	มีการเป็นประธานในธรรมทั้งปวง	เป็นกิจ
สนฺธานปจฺจุปฏฺฐานํ	มีการเกิด ดับ สืบต่อกันไปไม่ขาดสาย	เป็นผล
นามรูปปทฏฺฐานํ (วา)	มีนามรูปเป็นเหตุใกล้ให้เกิด หรือ	
วตฺถารมฺมณปทฏฺฐานํ	มีวัตถุ และอารมณ์	เป็นเหตุใกล้

อำนาจจิต

จิต นอกจากจะมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะแล้ว ยังมีกิจ มีหน้าที่เป็นประธานในธรรมทั้งปวง ทำให้สำเร็จการงาน ทางกาย, วาจา, ใจ อีกด้วย ในธรรมบท แสดงว่า

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํว วหโต ปทํ

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าบุคคลใด มีใจชั่วแล้ว พูดอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ย่อมชั่ว) เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป ดุจล้อหมุนตามรอยเท้าแห่งโคที่ตามแอกไปอยู่ ฉะนั้น

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนฺวติ ฉายาว อนปายินี

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าบุคคลใด มีใจดีแล้ว พูดอยู่ก็ตาม ทำอยู่ก็ตาม (ย่อมดี) เพราะความดีนั้น สุขย่อมตามบุคคลนั้นไป ดุจเงาติดตามตนไป ฉะนั้น

ฉะนั้น จิต จึงมีอำนาจ ทำให้สัตว์ทั้งหลายวิจิตรด้วยการกระทำและวิจิตรด้วยความเป็นไปต่าง ๆ คือ :—

วิจิตรด้วยการกระทำ วัตถุทั้งหลายที่เป็นสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ ทั้งที่สวยงาม น่าพิศวง และน่าสยดสยอง เพราะเป็นอันตรายอย่างร้ายแรง ทั้งเพื่อสร้างสรรค์ และเพื่อทำลายล้าง เหล่านี้ ล้วนสำเร็จได้ด้วย จิต ของมนุษย์ ที่ค้นคิดประดิษฐ์ขึ้น

วิจิตรด้วยความเป็นไปต่าง ๆ จิตวิจิตรด้วยการสั่งสมกรรม และกิเลส เป็นเหตุให้กระทำทุจริตกรรม หรือสุจริตกรรม ยังผลให้ไปเกิดในทุคติ, สุคติ เป็นอบายสัตว์, มนุษย์, เทวดา, รูปพรหม และอรูปพรหม หรือทำกุศลอันประเสริฐสุด จนบรรลุพระนิพพาน พ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย เหล่านี้ ล้วนเป็นไปด้วยอำนาจของจิตใจทั้งสิ้น

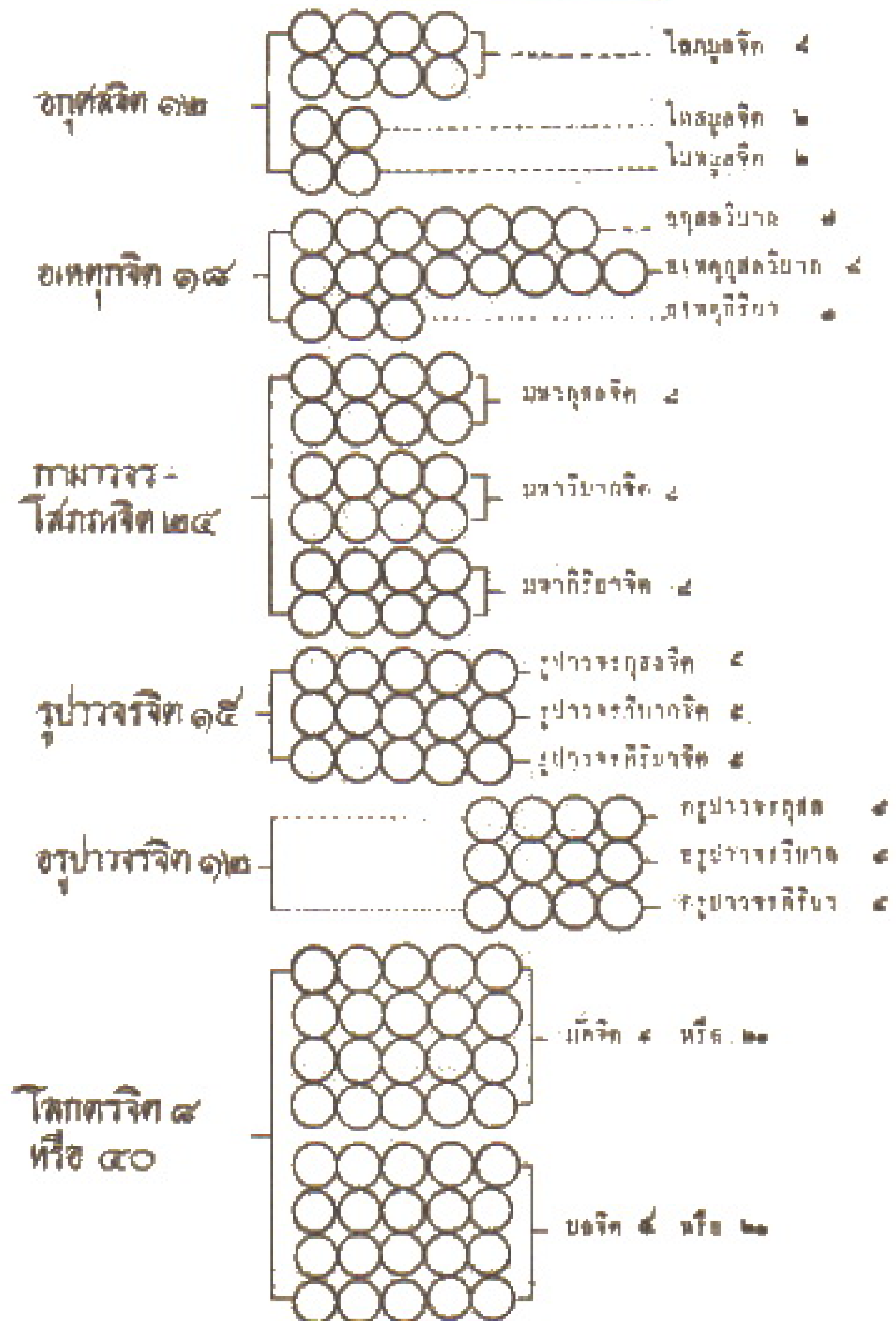
จำนวนของจิต

เมื่อนับโดยสภาวลักษณะ มี ๑ เป็นธรรมชาติรู้อารมณ์

เมื่อนับโดยทวารแห่งการรับอารมณ์ มี ๖ ได้แก่ วิญญาณ ๖

เมื่อนับโดยประเภทของจิต ตามนัยแห่งชาติ, ภูมิ, โสภณ, โลก, เหตุ, ฌาน, เวทนา, สัมปโยคและสังขารแล้ว มีจำนวนโดยย่อ ๘๙ โดยพิสดาร ๑๒๑

จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑

อกุศลจิต ๑๒
โลภมูลจิต ๘
โทสมูลจิต ๒
โมหมูลจิต ๒
อเหตุกจิต ๑๘
อกุศลวิบาก ๗
อเหตุกกุศลวิบาก ๘
อเหตุกกิริยา ๓
กามาวจร-
โสภณจิต ๒๔
มหากุศลจิต ๘
มหาวิบากจิต ๘
มหากิริยาจิต ๘
รูปาวจรจิต ๑๕
รูปาวจรกุศลจิต ๕
รูปาวจรวิบากจิต ๕
รูปาวจรกิริยาจิต ๕
อรูปาวจรจิต ๑๒
อรูปาวจรกุศล ๔
อรูปาวจรวิบาก ๔
อรูปาวจรกิริยา ๔
โลกุตตรจิต ๘
หรือ ๔๐
มัคจิต ๔ หรือ ๒๐
ผลจิต ๔ หรือ ๒๐

จำแนกจิต ๙ ประเภท

ในจำนวนจิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ จำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๙ ประเภท คือ :—

๑. *โดยชาติ* กุศลจิต ๒๑, อกุศลจิต ๑๒, วิบากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐

๒. *โดยภูมิ* กามาวจรภูมิ ๕๔, รูปาวจรภูมิ ๑๕, อรูปาวจรภูมิ ๑๒, โลกุตรภูมิ ๘ หรือ ๔๐

๓. *โดยโสภณ* อโสภณจิต ๓๐, โสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๔. *โดยโลก* โลกิยจิต ๘๑, โลกุตรจิต ๘ หรือ ๔๐

๕. *โดยเหตุ* อเหตุกจิต ๑๘, สเหตุกจิต ๗๑

๖. *โดยฌาน* อฌานจิต ๕๔, ฌานจิต ๖๗

๗. *โดยเวทนา* สุขเวทนา ๖๓, ทุกขเวทนา ๓, อุเบกขาเวทนา ๕๕

๘. *โดยสัมปโยค* สัมปยุตจิต ๕๕, วิปปยุตจิต ๓๔

๙. *โดยสังขาร* อสังขาริกจิต ๓๗, สสังขาริกจิต ๕๒

จิต โดยชาติ

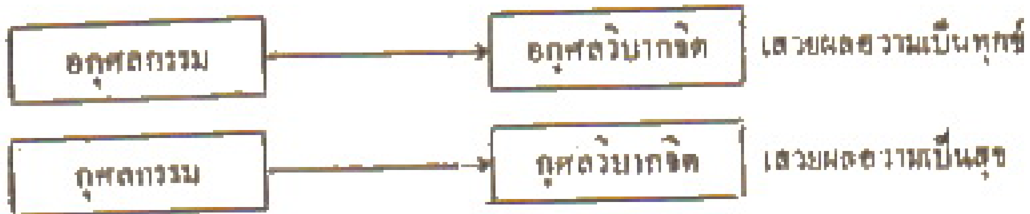
๑. อกุศลชาติ

กิเลส	กรรม	วิบาก	
อโยนิโสมนสิการ	อกุศลกรรม	อกุศลวิบาก	
๑. ไม่ได้ทำบุญไว้แต่ชาติปางก่อน ๒. เกิดในประเทศที่ไม่มีพุทธศาสนา ๓. ไม่ได้คบหากับสัปบุรุษ ๔. ไม่ได้ฟังธรรมของสัปบุรุษ ๕. ตั้งตนไว้ผิด	*อกุศลจิต ๑๒* โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒	จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ สัมปฏิจฉน สันตีรณ	ความทุกข์กาย และ ทุกข์ใจ
		ปฏิสนธิในอบายภูมิ	
(อดีต)	(ปัจจุบัน)	(อนาคต)	

๒. กุศลชาติ

โยนิโสมนสิการ	กุศลกรรม	กุศลวิบาก
๑. ทำบุญไว้แต่ชาติปางก่อน	มหากุศลจิต ๘	เห็น, ได้ยิน, ได้กลิ่น, รู้รส, สัมผัส และคิดนึกแต่อารมณ์ที่ดี เกิดเป็นมนุษย์และเทวดาในสุคติภูมิ
๒. เกิดในที่มีพุทธศาสนา ๓. ได้คบหากับสัปบุรุษ ๔. ได้ฟังธรรมจากสัปบุรุษ	มหัคคตกุศล ๙	ให้เกิดเป็นรูปพรหม, อรูปพรหม ในสุคติพรหมโลก
๕. ตั้งตนไว้ชอบ	โลกุตรกุศล ๔ หรือ ๒๐	เสวยผลจากการประหารกิเลสได้เด็ดขาด มีพระนิพพาน เป็นอารมณ์

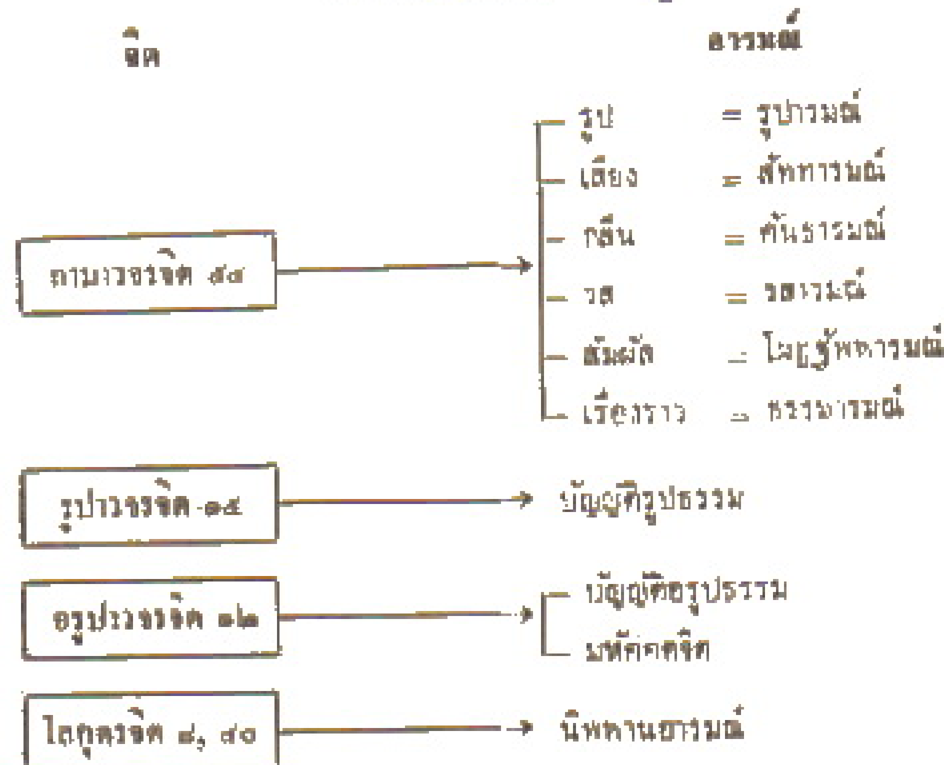
๓. วิปากชาติ

๔. กิริยาชาติ

จิต กับ อารมณ์ โดยภูมิ

บทที่ ๔

เจตสิกปรมัตถ์

เจตสิก เป็นธรรมชาติที่ประกอบกับจิตด้วยลักษณะ ๔ ประการ เรียกว่า เจโตยุตตลักขณา ได้แก่

เอกุปฺปาท	เกิดพร้อมกับจิต
เอกนิโรธ	ดับพร้อมกับจิต
เอกาลมฺพน	มีอารมณ์อันเดียวกันกับจิต
เอกวตฺถุก	มีที่อาศัยแห่งเดียวกับจิต

คุณสมบัติทั่วไปของเจตสิก มี ๔ ประการ

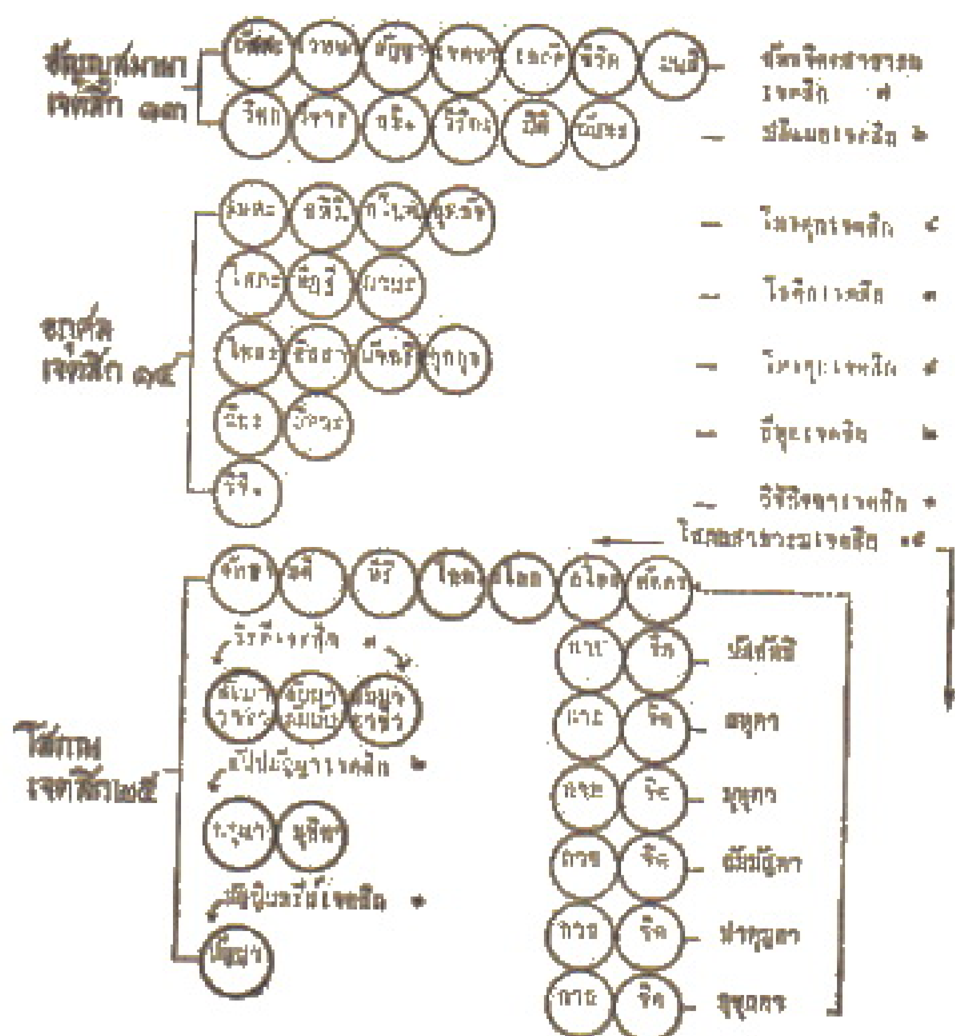
จิตฺตนิสฺสิตลกฺขณํ	มีการอิงอาศัยจิต	เป็นลักษณะ
อวิโยคุปฺปาทรสํ	มีการเกิดร่วมกับจิต	เป็นกิจ
เอกาลมฺพนปจฺจุปฏฺฐานํ	มีการรับอารมณ์เดียวกับจิต	เป็นผล
จิตฺตุปฺปาทปทฏฺฐานํ	มีการเกิดขึ้นแห่งจิต	เป็นเหตุใกล้

จิตและเจตสิก ต่างก็เป็นนามธรรมด้วยกัน จึงประกอบเข้ากันได้สนิท จิตนั้นทำหน้าที่รู้อารมณ์ ส่วนเจตสิกทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตให้รู้อารมณ์เป็นไปกับสภาพของเจตสิก เช่น ขณะที่จิตกำลังเห็นรูป ถ้ามีโลภเจตสิกประกอบ ก็จะทำให้เกิดความยินดีพอใจในรูปที่เห็นนั้น หรือในขณะได้ยินเสียง มีโทสเจตสิกประกอบ ก็จะทำให้เกิดความไม่พอใจในเสียงที่ได้ยิน เป็นความโกรธขึ้นมาทันที แสดงว่า เจตสิกที่ประกอบกับจิต ย่อมปรุงแต่งจิตให้รู้อารมณ์ เป็นไปตามสภาพแห่งตน

เจตสิกต้องประกอบกับจิตเสมอ

เจตสิกต้องประกอบกับจิตเสมอ จะมีแต่เจตสิกธรรมอย่างเดียวหาได้ไม่ และจิตก็จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเจตสิกประกอบก็ไม่ได้เช่นกัน เหมือนการศึกษาเล่าเรียน จะมีได้ต้องอาศัยครูและนักเรียนประกอบกัน ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ จิตและเจตสิกที่ประกอบกันเสมอนี้ คือ นามขันธ์ ๔ ที่แยกออกจากกันไม่ได้ ในการรับรู้อารมณ์

เจตสิก ๕๒

จำนวนของเจตสิก

เจตสิกธรรม เมื่อนับตามสภาวลักษณะแล้ว มีจำนวน ๕๒ แบ่งออกเป็น ๓ พวก คือ :—

๑. *อัญญสมานาเจตสิก ๑๓* ๒. *อกุศลเจตสิก ๑๔* ๓. *โสภณเจตสิก ๒๕*

ความหมายของเจตสิกธรรม ตามสภาวลักษณะ

๑. อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม

๑.๑ **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก** หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิตทั้งหมดทุกดวง มีจำนวน ๗ ได้แก่

ผัสสเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่กระทบอารมณ์
เวทนาเจตสิก " ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์
สัญญาเจตสิก " ธรรมชาติที่จำอารมณ์
เจตนาเจตสิก " ธรรมชาติที่จัดแจงธรรมที่ประกอบกับตนให้ทำหน้าที่ของตน ๆ
เอกัคคตาเจตสิก " ธรรมชาติที่ทำให้สัมปยุตธรรมตั้งอยู่ในอารมณ์อันเดียว
ชีวิตินทรีย์เจตสิก " ธรรมชาติที่รักษาสัมปยุตธรรม
มนสิการเจตสิก " ธรรมชาติที่นำสัมปยุตธรรมมุ่งสู่อารมณ์

๑.๒ **ปกิณณกเจตสิก** หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับจิตได้ทั่วไป ตามสมควร มีจำนวน ๖ ได้แก่

วิตกเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ยกสัมปยุตธรรมขึ้นสู่อารมณ์
วิจารเจตสิก " ธรรมชาติที่ประคองสัมปยุตธรรมไว้ในอารมณ์
อธิโมกข์ " ธรรมชาติที่ตัดสินอารมณ์
วิริยเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความพยายามในอารมณ์
ปีติเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความชื่นชมยินดีในอารมณ์
ฉันทเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความพอใจในอารมณ์

๒. อกุศลเจตสิก ๑๔

อกุศลเจตสิก เป็นเจตสิกฝ่ายที่ไม่ดีงาม เป็นกิเลส เมื่อประกอบกับจิต ทำให้จิตเศร้าหมอง เร่าร้อน แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ:–

๒.๑ **โมจตุกเจตสิก** เป็นเจตสิกที่ประกอบกับอกุศลจิตทั้งหมด มีโมหเจตสิกเป็นประธาน มีจำนวน ๔ ได้แก่

โมหเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ปิดบังสภาพความจริงของอารมณ์ คือ หลง

อหิริกเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ไม่ละอายต่อบาปทุจริต

อโนตตัปปเจตสิก " ธรรมชาติที่ไม่กลัวต่อบาปทุจริต

อุทธัจจเจตสิก " ธรรมชาติที่ฟุ้งซ่าน คือ จับอารมณ์ไม่มั่น

๒.๒ โลติกเจตสิก หมายถึง กลุ่มเจตสิกที่ประกอบกับโลภมูลจิต ๘ โดยมีโลภเจตสิกเป็นประธาน มีจำนวน ๓ ได้แก่

โลภเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่มีความยินดีติดใจในอารมณ์

ทิฏฐิเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความเห็นผิดในอารมณ์

มานเจตสิก " ธรรมชาติที่อวดดีถือตน

๒.๓ โทจตุกเจตสิก หมายถึง กลุ่มเจตสิก ที่ประกอบกับโทสมูลจิต ๒ มีโทสเจตสิกเป็นประธาน มีจำนวน ๔ ได้แก่

โทสเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ประทุษร้ายอารมณ์

อิสสาเจตสิก " ธรรมชาติที่ไม่พอใจในสมบัติหรือคุณความดีของผู้อื่น

มัจฉริยเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความหวงแหนในสมบัติ หรือคุณความดีของตน

กุกกุจจเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความรำคาญใจในทุจริตที่ยังไม่ได้ทำ และทุจริตที่ทำไปแล้ว

๒.๔ ถีทุกเจตสิก หมายถึง เจตสิกที่ทำให้ท้อถอยจากอารมณ์ มีจำนวน ๒ ได้แก่

ถีนเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่ทำให้จิตหดหู่ ท้อถอยจากอารมณ์

มิทธเจตสิก " ธรรมชาติที่ทำให้เจตสิกหดหู่ ท้อถอยจากอารมณ์

๒.๕ วิจิกิจฉาเจตสิก

วิจิกิจฉาเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่มีความสงสัยในธรรม เช่น สงสัยในคุณพระรัตนตรัย, ชาตินี้, ชาติหน้า, นรก, สวรรค์ เป็นต้น

๓. โสภณเจตสิก ๒๕

โสภณเจตสิก เป็นเจตสิกฝ่ายดีงาม เมื่อประกอบกับจิต ทำให้จิตใจผ่องใส แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

๓.๑ โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ หมายถึง เจตสิกที่ประกอบกับโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑ ทั้งหมด มีจำนวน ๑๙ ได้แก่

สัทธาเจตสิก	หมายถึง	ธรรมชาติที่มีความเชื่อความเลื่อมใส ที่ตรงกับเหตุผลของธรรมชาติ
สติเจตสิก	"	ธรรมชาติที่มีความระลึกได้ในอารมณ์
หิริเจตสิก	"	ธรรมชาติที่มีความละอายต่อบาปทุจริต
โอตตัปปเจตสิก	"	ธรรมชาติที่มีความกลัวต่อบาปทุจริต
อโลภเจตสิก	"	ธรรมชาติที่ไม่อยากได้ ไม่ติดใจอยู่ในอารมณ์
อโทสเจตสิก	"	ธรรมชาติที่ไม่ประทุษร้ายอารมณ์
ตัตตรมัชฌัตตตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่ทำให้สัมปยุตธรรมสม่ำเสมอในการงานที่เป็นกุศล
กายปัสสัทธิเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความสงบของเจตสิกขันธ์ ๓
จิตตปัสสัทธิเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความสงบของจิต
กายลหุตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความเบาของเจตสิกขันธ์ ๓
จิตตลหุตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความเบาของจิต
กายมุทุตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของเจตสิกขันธ์ ๓
จิตตมุทุตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของจิต
กายกัมมัญญตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความเหมาะควรของเจตสิกขันธ์ ๓
จิตตกัมมัญญตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความเหมาะควรของจิต
กายปาคุญญตาเจตสิก	"	ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของเจตสิกขันธ์ ๓

จิตตปาคุญญตาเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของจิต

กายุชุกตาเจตสิก " ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของเจตสิกขันธ์ ๓

จิตตุชุกตาเจตสิก " ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของจิต

๓.๒ วิรตีเจตสิก ๓ หมายถึง เจตสิกที่เว้นจากทุจริต

สัมมาวาจาเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่เว้นจากวจีทุจริต ๔

สัมมากัมมันตเจตสิก " ธรรมชาติที่เว้นจากกายทุจริต ๓

สัมมาอาชีวเจตสิก " ธรรมชาติที่เว้นจากมิจฉาชีพ

๓.๓ อัปปมัญญาเจตสิก หมายถึง เจตสิกที่มีอารมณ์แผ่ไปในสัตว์

กรุณาเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่มีความสงสารสัตว์ที่มีทุกข์

มุทิตาเจตสิก " ธรรมชาติที่มีความยินดีต่อสัตว์ที่มีสุข

๓.๔ ปัญญินทรีย์เจตสิก ๑ เป็นธรรมชาติที่รู้สภาพธรรมตามเหตุผลที่เป็นจริง

ปัญญาเจตสิก หมายถึง ธรรมชาติที่รู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง

สัมปโยคนัยของเจตสิก

เจตสิกอะไร ที่ประกอบกับจิตดวงใดได้บ้างนั้น มีดังนี้ คือ:-

๑. สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ย่อมประกอบกับจิตได้ทั้งหมดทุกดวง

๒. ปกิณณกเจตสิก ๖ ประกอบกับจิตได้ทั่วไปตามสมควรที่ประกอบได้

๓. โมจตุกเจตสิก ๔ ย่อมประกอบได้ในอกุศลจิตทั้งหมด ๑๒ ดวง

๔. โลติกเจตสิก ๓ ประกอบได้ในโลภมูลจิต ๘

๕. โทจตุกเจตสิก ๔ ประกอบได้ในโทสมูลจิต ๒

๖. ถีทุกเจตสิก ๒ ประกอบได้ในอกุศลสสังขาริกจิต ๕ ดวง

๗. วิจิกิจฉาเจตสิก ๑ ประกอบได้ในโมหมูลจิต ๑ ที่มีวิจิกิจฉาประกอบเท่านั้น

๘. โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ย่อมประกอบกับโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑ ทั้งหมด

๙. วิรตีเจตสิก ๓ ประกอบได้ในมหากุศล ๘ และโลกุตตรจิต ๘ เท่านั้น

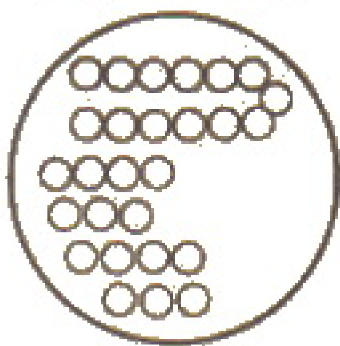
๑๐. อัปปมัญญาเจตสิก ๒ ย่อมประกอบในมหากุศลจิต ๘ ในรูปฌานกุศล ตั้งแต่ปฐมฌานถึงจตุตถฌาน

๑๑. ปัญญาเจตสิก ๑ ประกอบกับจิต ๔๗ หรือ ๗๙ เท่านั้น

สังคหนัยของเจตสิก

สังคหนัย แสดงการประกอบของจิตและเจตสิกว่า จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นนั้น มีจิตเจตสิกเข้าประกอบจำนวนเท่าใด เช่น :–

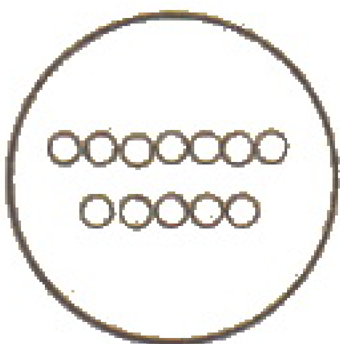
อกุศลสังคหนัย

อกุศลจิต จิตที่เศร้าหมองเร่าร้อน เพราะประกอบด้วยความโลภ, ความโกรธ, ความหลง มีเจตสิกประกอบได้ ๒๗ คือ

อัญญสมานาเจตสิก	๑๓
อกุศลเจตสิก	๑๔
รวม	๒๗

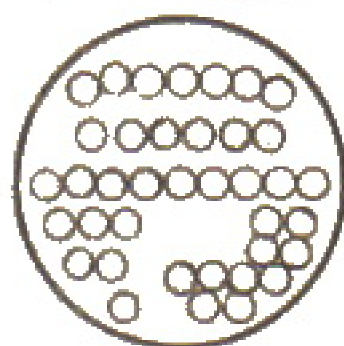
อเหตุกสังคหนัย

อเหตุกจิต มีจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น มีเจตสิกประกอบ ๑๒ คือ

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก	๗
ปกิณณกเจตสิก (เว้นฉันทะ)	๕
รวม	๑๒

โสภณสังคหนัย

โสภณจิต จิตฝ่ายที่ดีงาม มีมหากุศลจิต เป็นต้น มีเจตสิกประกอบได้ทั้งหมด ๓๘ คือ

อัญญสมานาเจตสิก	๑๓
โสภณเจตสิก	๒๕
รวม	๓๘

สรุปความว่า เจตสิกธรรม เป็นสภาพธรรมที่ประกอบกับจิต และปรุงจิตให้เป็นไปในการกระทำต่าง ๆ

อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ปรุงแต่งให้จิตสำเร็จกิจการงานของจิต มีการเห็น, ได้ยิน, ได้กลิ่น, รู้รส, ถูกต้องสัมผัส, รับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ เป็นต้น ยังไม่เข้าถึงความเป็นบาปและบุญ

อกุศลเจตสิก ๑๔ ปรุงแต่งจิตให้ตกไปในฝ่ายอกุศลเป็นบาป

โสภณเจตสิก ๒๕ ปรุงแต่งจิตให้เป็นฝ่ายดีงาม และเป็นบุญกุศล

เจตสิก ๕๒ เมื่อจัดโดยประเภทแห่งขันธ์แล้ว ได้แก่เจตสิกขันธ์ ๓ คือ

เวทนาเจตสิก	เป็นเวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็นสัญญาขันธ์
เจตสิก ๕๐ ที่เหลือ	เป็นสังขารขันธ์

สัตว์ทั้งหลาย ที่กระทำความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับการปรุงแต่งของ สังขารขันธ์ นี้เป็นประการสำคัญ ปรุงแต่งให้ไปนรกได้ด้วยอำนาจของโทสเจตสิก ปรุงแต่งให้ถึงพระนิพพานด้วยอำนาจของปัญญาเจตสิก ซึ่งล้วนเป็นสังขารขันธ์ด้วยกัน พระพุทธองค์สรรเสริญ **ปัญญา** ว่า เป็นจอมแห่งธรรมทั้งปวง แม้พระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญาเจตสิกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บทที่ ๕

รูปปรมัตถ์

รูปธรรม คือ ธรรมชาติที่ต้องย่อยยับทำลายไป

เหตุที่ทำให้รูปต้องย่อยยับ เพราะความร้อนและเย็น และด้วยอำนาจปฏิปักษ์ธรรม มียุง เหลือบ ริ้น ไร บุ้ง ร่าน แดดและลม เป็นต้น ความร้อนและเย็น เป็นต้นเหตุโดยตรง นอกนั้น เป็นเหตุทำให้รูปย่อยยับ เป็นไปโดยปริยาย

จำนวนของรูป รูปมีจำนวนทั้งหมด ๒๘ รูป คือ

มหาภูตรูป ๔ และ อุปาทารูป ๒๔ หรือ

นิปผันนรูป ๑๘ และ อนิปผันนรูป ๑๐

มหาภูตรูป ๔ หมายถึงรูปที่ปรากฏชัด และรูปหลักที่รองรับรูปอื่น ๆ ทั้งปวง

มี ๔ รูป ได้แก่ ดิน (ปฐวี) น้ำ (อาโป)

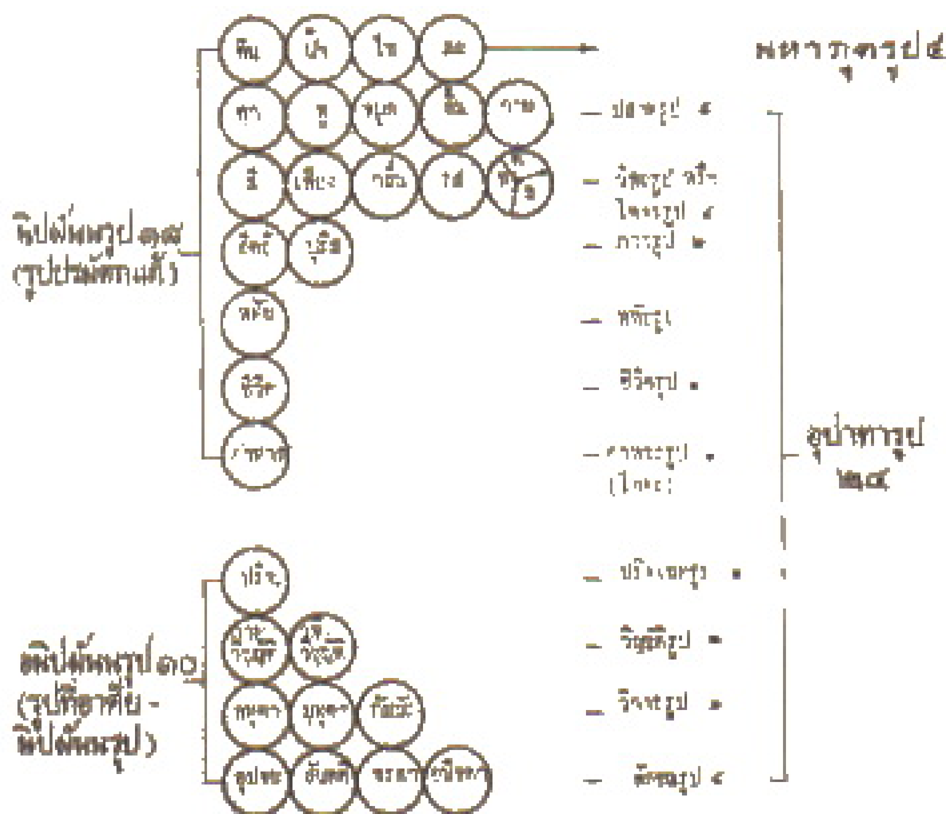
ไฟ (เตโช) ลม (วาโย)

อุปาทารูป ๒๔ เป็นรูปที่ต้องอาศัยมหาภูตรูปเกิด มี ๒๔ รูป คือ

ปสาทรูป	๕	
โคจรรูป	๔	(วัณณะ, สัททะ, คันธะ, รสะ)
ภาวรูป	๒	
หทัยรูป	๑	
ชีวิตรูป	๑	
อาหารรูป	๑	
ปริจเฉทรูป	๑	
วิญญัติรูป	๒	
วิการรูป	๓	
ลักขณะรูป	๔	

นิปผันนรูป ๑๘ หมายถึงรูปปรมัตถ์แท้ที่มีสภาวลักษณะของตนโดยเฉพาะ มีจำนวน ๑๘ รูป

อนิปผันนรูป ๑๐ หมายถึงรูปที่อาศัยนิปผันนรูป เป็นรูปที่แสดง จำนวน รูปร่างสัณฐาน และ อาการ ของนิปผันนรูป

สภาวลักษณะของรูป

ปฐวี (ดิน)	มีความอ่อน และ แข็ง	เป็นลักษณะ
อาโป (น้ำ)	มีอาการไหล และ เกาะกุม	„
เตโช (ไฟ)	มีความร้อน และ เย็น	„
วาโย (ลม)	มีการเคลื่อนไหว หรือ เคร่งตึง	„
จักขุปสาท	มีความใสที่สามารถรับ รูป	„
โสตปสาท	มีความใสที่สามารถรับ เสียง	„
ฆานปสาท	มีความใสที่สามารถรับ กลิ่น	„
ชิวหาปสาท	มีความใสที่สามารถรับ รส	„
กายปสาท	มีความใสที่สามารถรับ สิ่งสัมผัส (ดิน, ไฟ, ลม)	„
วัณณรูป	ได้แก่ รูปร่างสัณฐาน ของสิ่งที่เห็นได้	
สัททรูป	„ รูปเสียงต่าง ๆ	
คันธรูป	„ รูปกลิ่นต่าง ๆ	
รสรูป	„ รูปรสต่าง ๆ	
อิตถีภาวรูป	„ รูปที่แสดงความเป็นเพศหญิง	
ปุริสภาวรูป	„ รูปที่แสดงความเป็นเพศชาย	
หทัยรูป	„ รูปอันเป็นที่อาศัยของจิต (มโนวิญญาณ)	
ชีวิตรูป	„ รูปที่รักษารูปที่เกิดจากกรรม	
อาหารรูป	„ รูปโอชะที่ทำให้รูปกายเจริญ	
ปริจเฉทรูป	„ รูปที่คั่นระหว่างรูปกลาปต่อกลาป	
กายวิญญัติรูป	„ รูปที่แสดงอาการไหวกาย	
วจีวิญญัติรูป	„ รูปที่แสดงอาการพูด	
ลหุตารูป	„ รูปที่เบา	
มุทุตารูป	„ รูปที่อ่อน	

กัมมัญญตารูป	ได้แก่	รูปที่เหมาะควรแก่การงาน
อุปจยรูป	,,	รูปที่เกิดขึ้นครั้งแรก
สันตติ	,,	รูปที่เกิดขึ้นสืบต่อ
ชรตา	,,	รูปที่กำลังแก่
อนิจจตา	,,	รูปที่กำลังดับ

สมุฏฐานของรูป

สมุฏฐานที่ทำให้รูปธรรมเกิดขึ้น มี ๔ ประการ คือ :–

๑. กรรม เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้

รูปธรรมที่เป็นผลของกรรมนั้น เรียกว่า "กัมมชรูป" ได้แก่

ปสาทรูป ๕ คือ ประสาทตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย

ภาวรูป ๒ คือ รูปที่แสดงความเป็นเพศหญิง หรือชาย

หทัยรูป ๑ คือ รูปอันเป็นที่อาศัยของมโนวิญญาณ

ชีวิตรูป ๑ คือ รูปที่รักษากัมมชรูปที่เกิดพร้อมกับตน

๒. จิต เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ เรียกรูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานว่า "จิตตชรูป" ได้แก่

จิตตชรูปสามัญ มีการเต้นของหัวใจ การหายใจเข้า–ออก ทำให้โลหิตไหลเวียนไปทั่วร่างกาย

จิตตชรูปพิเศษ เกี่ยวกับการหัวเราะ, การร้องไห้, การร้องเพลง, การพูด, การอ่าน, เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวอิริยาบถ นั่ง, นอน, ยืน, เดิน, เหยียดคู้, ทำการงาน, การขีดเขียน เป็นต้น

๓. อุตุ เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ เรียกรูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอุตุว่า "อุตุชรูป" ได้แก่

อุตุภายนอก ร่างกายของสัตว์ คือ ความร้อน และ เย็น ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในสิ่งต่าง ๆ ภายนอกร่างกายของสัตว์

อุตุภายใน ร่างกายของสัตว์ มี
ไออุ่นภายในร่างกาย
ไฟธาตุที่เผาผลาญร่างกายให้แก่
ไฟธาตุย่อยอาหาร และ
ไฟธาตุที่มีอาการไข้สูง จะร้อนจัด

๔. อาหาร เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ เรียกรูปธรรมนี้ว่า "อาหารชรูป" ได้แก่

พหิทธโอชา คือ อาหารรูปที่มีอยู่ในอาหารต่าง ๆ เช่น ข้าว ปลาอาหาร ขนมนมเนย ผลไม้ต่าง ๆ ที่สัตว์ทั้งหลายได้กลืนกิน, ดื่มเข้าไปบำรุงเลี้ยงร่างกาย

อัชฌัตตโอชา คือ อาหารชรูป ที่ผ่านการย่อยของไฟธาตุ ที่ทำการย่อยอาหารแล้ว ให้ซึมซาบเข้าไปภายในร่างกาย ทำให้เจริญเติบโตขึ้น เป็นต้น

บรรดารูปธรรมทั้งหลายที่ได้กล่าวแล้ว อันเกิดขึ้น ภายในร่างกาย ของสัตว์ ย่อมมีอยู่ทั้ง ๔ สมุฏฐาน ส่วนที่เกิดขึ้น ภายนอกร่างกาย ของสัตว์ทั้งหลาย **ได้อุตุเป็นสมุฏฐาน** ประการเดียว

รูปกลาป

การเกิดขึ้นเป็นกลุ่มของรูปธรรม

รูปธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเกิดจากสมุฏฐานใดก็ตาม ย่อมเกิดขึ้นเป็นกลุ่ม ประชุมกันหลาย ๆ รูป เรียกกลุ่มรูปนั้นว่า "กลาป" อย่างน้อยที่สุดในรูปกลุ่มหนึ่ง ต้องมีอยู่ถึง ๘ รูป คือ :–

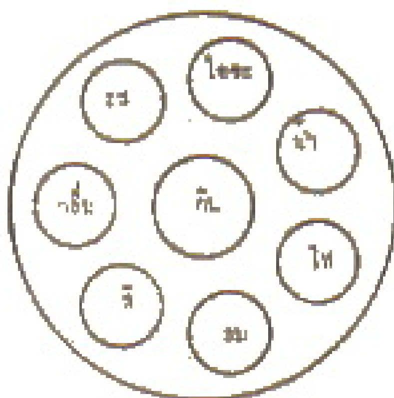
รูปดิน, น้ำ, ไฟ, ลม, สี, กลิ่น, รส และอาหาร รวม ๘ รูปนี้ เป็นรูปที่แยกจากกันไม่ได้ เรียกว่า **อวินิพโภครูป ๘**, เป็นกลุ่มรูปพื้นฐานที่เกิดประจำทุกสมุฏฐาน จึงเรียกกลุ่มรูปนี้ว่า "*สุทธัฏฐกลาป*"

ถ้าเกิดจาก **กรรมเป็นสมุฏฐาน** ก็จะเกิดร่วมกับ ปสาทรูป ๕, ภาวรูป ๒, หทยวัตถุรูป ๑, ชีวิตรูป ๑ ตามสมควร

ถ้าเกิดจาก **จิตเป็นสมุฏฐาน** ก็จะมีสัททรูป ๑, วิญญัติรูป ๒ และวิการรูป ๓ เกิดร่วมด้วยตามสมควร

ถ้าเกิดจาก **อุตุเป็นสมุฏฐาน** ก็จะมี สัททรูป ๑ และ วิการรูป ๓ เกิดร่วมด้วยตามสมควร

ถ้าเกิดจาก **อาหารเป็นสมุฏฐาน** ก็จะมีวิการรูป ๓ เกิดร่วมด้วย ตามสมควร

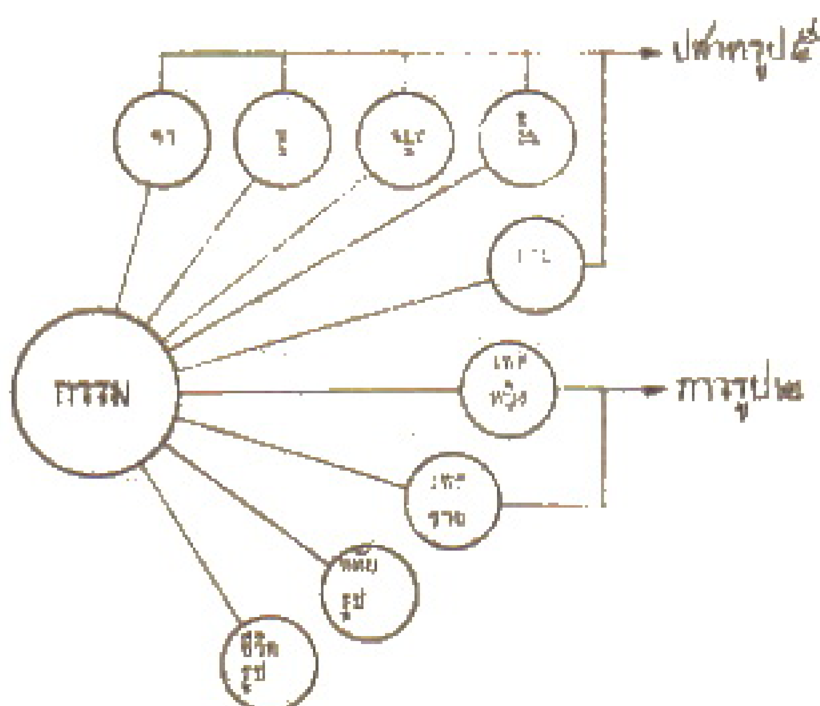

<u>สุทธัฏฐกลาป</u> หรือ <u>อวินิพโภครูป ๘</u>

กลุ่มรูปที่แยกจากกันไม่ได้ มี ๘ รูป คือ

ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม, สี, กลิ่น, รส, โอชะ (อาหาร)

รูปกลาปที่เกิดจากกรรมเป็นสมุฏฐาน

รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของกรรมโดยเฉพาะ มี ๙ รูป คือ :–

ปสาทรูป ๕, ภาวรูป ๒, หทัยวัตถุรูป ๑, ชีวิตรูป ๑

รูปเหล่านี้ เมื่อปรากฏเป็นกลุ่มรูป ได้ดังนี้ คือ :–

จักขุทสกกลาป กลุ่มรูปปสาทตา ประกอบด้วย อวินิพโภครูป ๘, จักขุปสาทรูป ๑, ชีวิตรูป ๑ รวม ๑๐ รูป

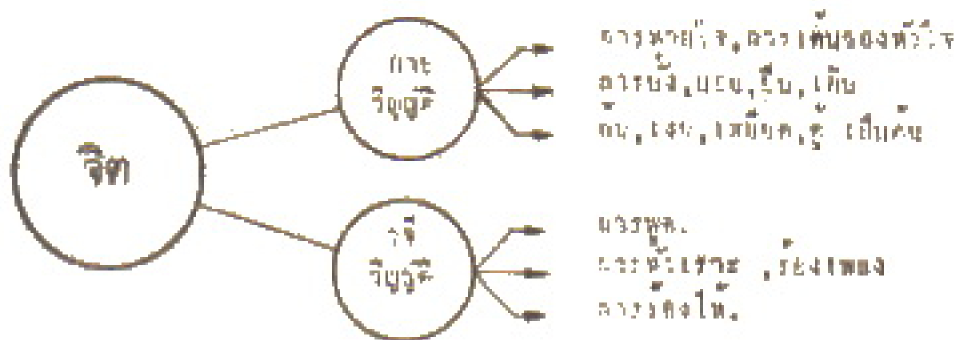
โสตทสกกลาป	กลุ่มรูปประสาทหู	มี ๑๐
ฆานทสกกลาป	กลุ่มรูปประสาทจมูก	มี ๑๐
ชิวหาทสกกลาป	กลุ่มรูปประสาทลิ้น	มี ๑๐
กายทสกกลาป	กลุ่มรูปประสาทกาย	มี ๑๐

อิตถีภาวทสกกลาป	กลุ่มรูปแสดงเพศหญิง	มี ๑๐
ปุริสภาวทสกกลาป	กลุ่มรูปแสดงเพศชาย	มี ๑๐
วัตถุทสกกลาป	กลุ่มรูปที่อาศัยของจิต	มี ๑๐
ชีวิตนวกกลาป	กลุ่มรูปที่มีชีวิตรูปรักษา	มี ๙

รูปกลาปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน

รูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานโดยเฉพาะ มี ๒ รูป คือ :–

กายวิญญัติรูป และ วจีวิญญัติรูป

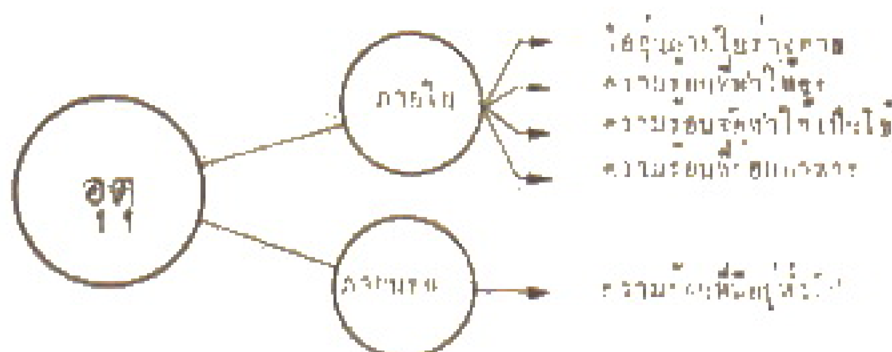

รูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานเหล่านี้ เมื่อปรากฏขึ้นเป็นกลุ่ม ประกอบด้วย

อวินิพโภครูป ๘		วิญญัติรูป ๒	
วิการรูป ๓	และ	สัททรูป ๑	

รูปกลาปที่เกิดจากอุตุเป็นสมุฏฐาน

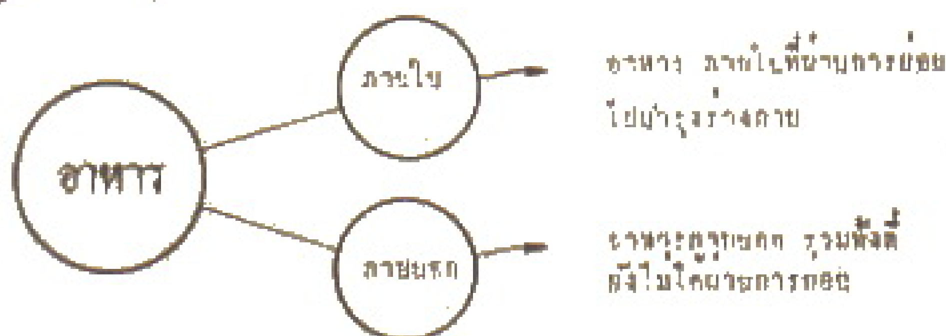
รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอุตุโดยเฉพาะไม่มี เพราะอุตุชรูป ย่อมเกิดได้ในรูปธรรมทั่วไป ไม่ว่าจะเกิดจากสมุฏฐานใดก็ตาม ย่อมมีอุตุชรูป คือ อุณหภูมิ ความร้อนปรากฏขึ้นทันที

กลุ่มรูปที่เกิดจากอุตุเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า อุตุชกลาป ประกอบด้วย:— อวินิพโภครูป ๘, วิการรูป ๓ และสัททรูป ๑

รูปกลาปที่เกิดจากอาหารเป็นสมุฏฐาน

รูปที่เกิดจากอาหารเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า อาหารชรูป ถ้าเป็นกลุ่มรูปอาหารที่มีภายนอกร่างกายของสัตว์ เรียกว่า พหิทธโอชา ส่วนกลุ่มรูปอาหารที่มีภายในร่างกายของสัตว์ เรียกว่า อัชฌัตตโอชา กลุ่มอาหารชรูปนี้ประกอบด้วย อวินิพโภครูป ๘ วิการรูป ๓

การเกิดขึ้นและความเป็นไปของรูปธรรม

การเกิดขึ้นและความเป็นไปของรูปธรรม มีการแสดงเป็น ๓ นัย:—

(๑.) ตามนัยแห่งภูมิ ๔

๑) *กามภูมิ ๑๑* ได้แก่ อบายภูมิ ๔ กามสุคติภูมิ ๗ รวมกามภูมิ ๑๑ นี้ มีรูปธรรมทั้งหมด ๒๘ รูปเกิดได้ เว้นแต่ผู้ได้มีรูปกายบกพร่อง

ก็ต้องเว้นรูปนั้นไป เช่น ตาบอด หูหนวก เป็นต้น ก็ต้องเว้นจักขุปสาทรูป และ โสตปสาทรูปเสีย ในกามภูมินี้มีรูปเกิดได้ทั้ง ๔ สมุฏฐาน

๒) *รูปภูมิ ๑๕* ได้แก่ ปฐมฌานภูมิ ๓ ทุติยฌานภูมิ ๓ ตติยฌานภูมิ ๓ จตุตถภูมิ ๖ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) มีรูปธรรมเกิดได้ ๒๓ รูป (เว้นฆานปสาทรูป ๑, ชิวหาปสาทรูป ๑, กายปสาทรูป ๑, ภาวรูป ๒ รวม ๕ รูป) รูปเหล่านี้เกิดได้จากสมุฏฐาน ๓ (เว้นอาหารสมุฏฐาน)

๓) *อสัญญสัตตภูมิ* ที่เกิดของอสัญญสัตตพรหม ซึ่งเป็นรูปพรหมที่มีแต่รูปขันธ์ประการเดียว ไม่มีนามขันธ์ คือ จิต และ เจตสิกเกิดด้วย รูปธรรมที่เกิดได้ในภูมินี้มี ๑๗ รูป คือ อวินิพโภครูป ๘, ชีวิตรูป ๑, ปริจเฉทรูป ๑, วิการรูป ๓, ลักขณรูป ๔, รวม ๑๗ รูป ย่อมเกิดได้จากสมุฏฐาน ๒ คือ กรรมสมุฏฐาน และ อุตุสมุฏฐาน เท่านั้น

๔) *อรูปภูมิ* เป็นภูมิของอรูปพรหมที่ไม่มีรูปขันธ์ มีแต่นามขันธ์ ๔ เท่านั้น เพราะไม่ต้องการรูป ฉะนั้นรูปใดๆ จึงเกิดไม่ได้ในภูมินี้เลย

๓. **ตามนัยแห่งกำเนิด** สัตว์ที่อุบัติขึ้นในภูมิต่าง ๆ เมื่อว่าโดยอาการเกิดขึ้น เรียกว่า *กำเนิด* มี ๔ ประเภท คือ :—

๑) สังเสทชะกำเนิด คือ เกิดในเถ้าไคล หรือ ในที่ชุ่มชื้น

๒) โอปปาติกะกำเนิด คือ การเกิดโดยผุดขึ้นเติบโตทันที

๓) อัณฑชะกำเนิด คือ การเกิดจากครรภ์มารดาเป็นฟองไข่ขึ้นมาก่อน

๔) ชลาพุชะกำเนิด คือ เกิดจากครรภ์มารดา ภายในมดลูกมารดา

ในกามภูมิ ๑๑ กำเนิด ๓ คือ สังเสทชะกำเนิด, อัณฑชะกำเนิด และ ชลาพุชะกำเนิด ย่อมไม่มีแก่สัตว์ที่อุบัติขึ้นในนิรยภูมิ, เทวภูมิ ๖ (เว้นภุมมัฏฐเทวดา) นิชฌามตัณหิกเปรต

ส่วนมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เปรต กำเนิดทั้ง ๔ ย่อมมีได้

ในรูปภูมิ ๑๖ และอรูปภูมิ ๔ ได้โอปปาติกะกำเนิดอย่างเดียว

๓. ตามขณะแห่งกาล มี ๓ คือ :—

๑) *ปฏิสนธิกาล* ขณะที่รูปนามเกิดขึ้นครั้งแรกในภพใหม่ รูปที่เกิดไม่ได้ในปฏิสนธิกาล มี ๗ รูป คือ :—

สัททรูป ๑, วิญญัติรูป ๒ วิการรูป ๓, ชรตารูป ๑ และ อนิจจตารูป ๑

๒) *ปวัตติกาล* เวลาที่รูปนามตั้งขึ้นในภพนั้น ๆ แล้ว รูปธรรมทั้ง ๒๘ รูป ที่เกิดจากทุกสมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่กำเนิด และ ภูมิของสัตว์นั้น

๓) *จุติกาล* เวลาที่รูปนามของสัตว์ดับไปจากภพนั้น คือ เวลาที่สัตว์ตายลง รูปที่เกิดจากกรรมเป็นสมุฏฐาน คือ กัมมชรูปทั้งหมดดับลง และไม่เกิดขึ้นอีก ส่วนจิตตชรูป และ อาหารชรูป ยังคงตั้งอยู่ได้จนครบอายุของรูป ๑๗ ขณะจิต แล้วจึงดับลงเป็นครั้งสุดท้าย สำหรับอุตุชรูป คือ รูปที่เกิดจากอุตุเป็นสมุฏฐาน ยังคงเกิดขึ้นได้ต่อไป แม้ร่างกายจะผุพังเน่าเปื่อยเป็นดินไปแล้วก็ตาม

ความเป็นไปของรูปธรรมที่เกิดกับสัตว์ในกามภูมิ

กัมมชรูป รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของกรรม ย่อมปรากฏขึ้นก่อน ตั้งแต่อุปาทะขณะของปฏิสนธิวิญญาณ และ จะเกิดต่อ ๆ ไป ทุก ๆ อนุขณะของจิต

อุตุชรูป รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอุตุ ย่อมเกิดขึ้นในฐีติขณะของปฏิสนธิวิญญาณ และ จะเกิดขึ้นต่อ ๆ ไป ทุกอนุขณะของขณะจิต

จิตตชรูป รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของจิต ย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่อุปาทะขณะของปฐมภวังค์ และจะเกิดขึ้นต่อ ๆ ไปทุกอุปาทะขณะของจิต จนถึงจุติจิต

อาหารชรูป รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอาหาร สัตว์ที่เกิดจากครรภ์มารดา

อาหารชรูป จะเกิดขึ้นเมื่อประมาณสัปดาห์ที่ ๒ หรือ ๓ และจะเกิดต่อ ๆ ไปทุกอนุขณะของจิต จนถึงภังคขณะของจุติจิต

เปรียบเทียบรูปธรรม กับ นามธรรม

รูปธรรมเกิด—ดับ ครั้งหนึ่ง ประมาณเท่าการเกิด—ดับของจิต ๑๗ ขณะ

ความเจริญของรูปธรรมตั้งแต่ปฏิสนธิกาล ของสัตว์ที่อาศัยครรภ์มารดา

สัตว์ที่อาศัยครรภ์มารดาเกิด เช่น มนุษย์ เป็นต้น รูปธรรมจะปรากฏ ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑. เป็นกลลรูป มีลักษณะ เป็นหยาดน้ำใสเล็ก ๆ

สัปดาห์ที่ ๒. เป็นอัพพุทรูป มีลักษณะ เป็นฟองเหมือนน้ำล้างเนื้อ

สัปดาห์ที่ ๓. เป็นเปสิรูป มีลักษณะ วุ้นเหมือนชิ้นเนื้อเหลว ๆ

สัปดาห์ที่ ๔. เป็นฆนรูป มีลักษณะ เหมือนก้อนไข่แดง

สัปดาห์ที่ ๕. เป็นปัญจสาขา มีลักษณะ เหมือนแตกปุ่มออกเป็น ๕ ปุ่ม

ในระหว่างสัปดาห์ที่ ๑๑ ถึง ๔๒ จักขุปสาท, โสตปสาท, ฆานปสาท, ชิวหาปสาท และ ผม, ขน, เล็บ เป็นต้น ย่อมปรากฏขึ้นเป็นจนครบบริบูรณ์ จึงคลอดจากครรภ์มารดา

รูปธรรมของมนุษย์ที่เกิดจากสมุฏฐาน ๔

รูปธรรมที่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลายล้วนเกิดแต่กรรมเป็นสมุฏฐาน ในขณะแรกเกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ

ฉะนั้น กัมมชรูป จึงปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในภพ ต่อจากนั้น อุตุชรูป จะปรากฏขึ้นให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย และ อาหารชรูป จะอุดหนุนให้รูปกายเจริญเติบโตขึ้นและมีกำลังแข็งแรง

ส่วนการทำกิจการงานต่าง ๆ ด้วยกาย, วาจา

มีการนั่ง, นอน, ยืน, เดิน, ก้ม, เงย, เหยียด, คู้ เหล่านี้ และการพูดจาทำธุรกิจติดต่อกันเป็น จิตชรูป คือ รูปที่เกิดจากจิต เป็นสมุฏฐาน

รูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานนี้แหละ ที่นำไปเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐาน เพื่อให้วิปัสสนาญาณเกิดในอิริยาบถบัพพะ และ สัมปชัญญะบัพพะ คือ อิริยาบถใหญ่ และ อิริยาบถย่อย ในการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

รูปร่างกายของมนุษย์เรา จึงล้วนเป็นรูปตามที่เกิดได้จากสมุฏฐานทั้ง ๔ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในกามภูมิ มีอบายสัตว์ หรือ เทวดา ก็ล้วนมีรูปกายที่เกิดจากสมุฏฐานทั้ง ๔ ทั้งสิ้น

ความดับของรูปธรรม

ความดับของรูปธรรม อันเกิดจากสมุฏฐาน ๔ มีดังนี้ คือ :—

๑. *กัมมชรูป* เมื่อเวลาใกล้จะตาย กัมมชรูป คือ รูปที่เกิดจากกรรมเป็นสมุฏฐานจะเกิดเป็นครั้งสุดท้าย ที่อุปาทะขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ก่อนถึงจุติจิต และจะดับลงจนสิ้นพร้อมกับภังคขณะของจุติจิต

๒. *จิตชรูป* รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของจิต จะเกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายตรงอุปาทะขณะของจุติจิต และจะดับลงจนสิ้น ภายหลังจุติจิตดับแล้วอีก ๑๖ ขณะจิต

๓. *อาหารชรูป* รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอาหาร จะเกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายที่ภังคขณะของจุติจิต และจะดับลงจนสิ้น ภายหลังจุติจิต ๑๗ ขณะ

๔. *อุตุชรูป* รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอุตุ แม้สัตว์ได้ตายลงแล้วเหลือแต่ซากศพเป็นเถ้าถ่านไปแล้วก็ตาม อุตุชรูป ยังคงเกิดอยู่ได้เรื่อยไปจนกว่าจะอันตรธาน

บทที่ ๖

นิพพานปรมัตถ์

นิพพาน เป็นปรมัตถธรรม ที่เป็นความจริงอีกประการหนึ่ง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประจักษ์แล้ว และนำมาบอกกล่าวให้บุคคลทั้งหลายได้รู้ตามพระองค์ในอริยสัจจธรรม ๔ ประการ นิพพาน คือ นิโรธสัจ

พระนิพพาน จึงนับว่า เป็นจุดสุดยอดในพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะต้องขวนขวายกระทำให้แจ้ง คือ ต้องเข้าถึงให้จงได้ จึงจะได้ชื่อว่าพุทธสาวก เป็นอริยบุคคล และเป็นทายาทผู้รับมรดกธรรมในพุทธศาสนานี้

คำว่า "นิพพาน" แปลว่า พ้นจากเครื่องร้อยรัด หรือ พ้นจาก ตัณหา

ธรรมดาสัตว์ทั้งหลาย ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์มาแล้วอย่างนับภพชาติไม่ถ้วนนั้น เพราะอาศัย ตัณหา คือ ความยินดีติดใจในอารมณ์ ยินดีติดใจในอัตภาพ ที่ได้มีชีวิตเป็นไปในโลก และไม่อยากตาย ก็เพราะได้อาศัย ตัณหา เป็นเครื่องร้อยรัดเอาไว้

อุปมา ตัณหา เหมือนเข็มเย็บผ้า สัตว์ในภพเก่าและภพใหม่เหมือนผ้าที่ถูกเข็ม คือ ตัณหา เย็บติดเข้าไว้ แต่สำหรับ พระนิพพาน นั้น เป็นธรรมที่พ้นจากตัณหา เครื่องร้อยรัด และพ้นจากความเป็นขันธ์ คือ รูปนามขันธ์ ๕ ของสัตว์ในภพเก่าและภพใหม่ จึงพ้นทั้งความเป็นผ้าและเข็มเย็บผ้า ดังอุปมานั้น

ความหมายของพระนิพพาน ๕ ประการ

๑. ปทํ เป็นปรมัตถธรรมอย่างหนึ่งที่เข้าถึงได้ และมีอยู่โดยเฉพาะ

๒. อจฺจุตํ เป็นธรรมที่ไม่ตาย คือ ไม่มีทั้งความเกิดและความตาย

๓. อจฺจนฺตํ เป็นธรรมที่เที่ยง เพราะพ้นจากความเป็นอดีต, ปัจจุบัน, อนาคต

๔. อสงฺขตํ เป็นธรรมที่ไม่ได้ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยใด ๆ ทั้งสิ้น

๕. อนุตฺตรํ เป็นธรรมที่ประเสริฐยิ่ง หาธรรมอื่นประเสริฐกว่าไม่มี

คุณลักษณะ ๓ ประการของพระนิพพาน

๑. มีความสงบจากกิเลสและขันธ์ เป็นลักษณะ

๒. มีความไม่แตกดับ คือเที่ยง เป็นกิจ

๓. ไม่มีนิมิตเครื่องหมายใด ๆ เป็นผลปรากฏ

ส่วนธรรมที่เป็นเหตุให้พระนิพพานเกิดนั้น **ไม่มี** เพราะเป็นอสังขตธรรม คือ ธรรมที่บริสุทธิ์ ปราศจากการปรุงแต่งใด ๆ

พระนิพพาน เป็น **สันติสุข** คือ สุขอันเกิดแต่ความสงบจากกิเลสและขันธ์ ไม่ใช่เป็นความสุขชนิดที่ได้รับจากการเสวยอารมณ์ ที่สบายกาย หรือสบายใจ อย่างนี้ เรียกว่า **เวทยิตสุข** คือ ความสุขที่ได้จากการเสวยอารมณ์

ความสุขของพระนิพพาน ที่เรียกว่า "**สันติสุข**" นั้น เป็นความสุขที่เกิดจากความพ้นทุกข์ คือ พ้นจาก **กิเลส** และพ้นจาก **การเกิด** เป็นที่สุด

ประเภทของนิพพาน

พระนิพพาน มี ๑ ได้แก่ *สันติลักษณะ* คือ ความสงบจากกิเลสและขันธ์ทั้งหลาย

พระนิพพาน มี ๒ ได้แก่

๑. *สอุปาทิเสสนิพพาน* คือ นิพพานที่ยังเป็นไปกับขันธ์ หมายถึง นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่

๒. *อนุปาทิเสสนิพพาน* คือ นิพพานที่ไม่เป็นไปกับขันธ์ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่สิ้นชีวิตแล้ว เรียกว่า "ปรินิพพาน"

พระนิพพาน มี ๓ คือ :—

๑. *อนิมิตตนิพพาน* คือ ภาวะของนิพพานนั้น ไม่มีนิมิตเครื่องหมายใด ๆ ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจร ผู้เจริญวิปัสสนา เห็นว่า นามรูปนั้นไม่เที่ยง การตามเห็นความไม่เที่ยงนี้ เรียกว่า อนิจจานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงพระนิพพาน ที่ไม่มีเครื่องหมายนิมิตใด ๆ เรียกว่า **อนิมิตตนิพพาน**

๒. อัปปณิหิตนิพพาน คือ ภาวะของพระนิพพานนั้น เห็นว่า ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสุข และความปรารถนาใด ๆ ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจร ที่เจริญวิปัสสนาเห็นไตรลักษณ์ โดยความเป็น ทุกข์ เห็นว่า รูปนาม ขันธ์ ๕ นี้ เป็นที่ตั้งของทุกข์โดยแท้ แล้วตามเห็นความเป็นทุกข์ด้วย ทุกขานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงพระนิพพานที่ไม่เป็นที่ตั้งของสุขใด ๆ เลย เรียกว่า อัปปณิหิตนิพพาน

๓. สุญญตนิพพาน คือ ภาวะของนิพพานนั้น ว่างจากตน ว่างจากกิเลสและขันธ์ ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจร ผู้เจริญวิปัสสนา เห็นไตรลักษณ์ โดยความเป็น อนัตตา เห็นว่า รูปนามขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตน ไม่เป็นสาระแก่นสาร ไม่อยู่ในอำนาจของใคร และไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ แล้วตามเห็น อนัตตา ด้วย อนัตตานุปัสสนา ย่อมเข้าถึงพระนิพพาน ที่เรียกว่า สุญญตนิพพาน

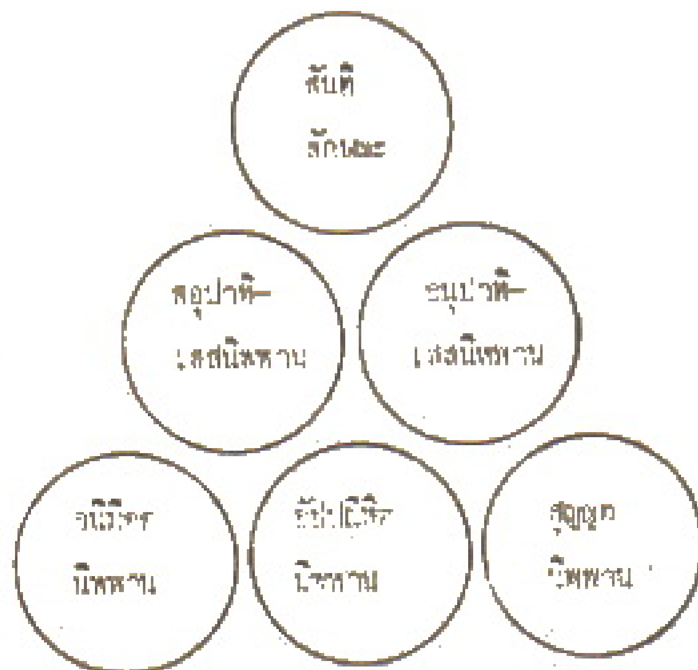
อีกนัยหนึ่ง นิพพานมี ๓ ประเภท คือ :—

๑. กิเลสนิพพาน หมายถึง อนุสัยกิเลสดับเป็นสมุจเฉทปหาน
๒. ขันธนิพพาน หมายถึง พระอรหันต์ ที่ดับขันธปรินิพพาน ไม่มีการเกิดอีก
๓. ธาตุนิพพาน หมายถึง อันตรธาน แห่งพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า

นิพพาน ๑

นิพพาน ๒

นิพพาน ๓

พระนิพพานนี้ เป็นขันธวิมุต คือ ถูกปฏิเสธความเป็นขันธ์ทุกอย่างว่า ไม่ใช่ ดิน, ไม่ใช่ น้ำ, ไม่ใช่ ไฟ, ไม่ใช่ ลม, ไม่ใช่ จิต, ไม่ใช่ วิญญาณ, ไม่ใช่ สัตว์บุคคล, ไม่ใช่ โลกนี้, ไม่ใช่ โลกหน้า, ไม่ใช่ กิเลส, ไม่ใช่ ศีล, ไม่ใช่ สมาธิ, ไม่ใช่ ปัญญา ไม่ใช่อะไร ๆ ทุกอย่าง

แต่ทำไม เราจึงรู้ได้ว่า พระนิพพาน มีจริง ?

ขอตอบว่า :— ที่รู้ว่า พระนิพพานมีจริง เพราะ

— อาศัยการบรรลุของบุคคลผู้เข้าถึงมีอยู่

— ความไม่เป็นหมันของ มรรค ที่สมควรแก่การบรรลุพระนิพพานนั้นก็มี ถ้าพระนิพพานไม่มี ข้อปฏิบัติ คือ มรรค ก็จะถึงความเป็นหมันไป คือ ไม่มี เช่นกัน

อีกประการหนึ่ง ที่ชื่อว่า พระนิพพานมีจริงนั้น เพราะคุณของพระนิพพานมีอยู่, ความดับของกิเลสมีอยู่, ความพ้น (จากกิเลส และ ทุกข์) มีอยู่ และผู้ดับมีอยู่, ผู้พ้นมีอยู่ คุณธรรมของพระนิพพานนั้น มีโดยอเนกประการ จนไม่อาจพรรณนา ให้หมดสิ้นสมบูรณ์ได้.

บทที่ ๗

สังสารวัฏฏ์

คำว่า "สังสารวัฏฏ์" แยกศัพท์ได้เป็น ๒ ศัพท์ คือ :—

สังสาร แปลว่า ท่องเที่ยวไป ในที่นี้ หมายถึง ขันธ์, ธาตุ, อายตนะ นั้นแหละ ท่องเที่ยวไป

วัฏฏ์ แปลว่า ความหมุนเวียน

"สังสารวัฏฏ์" หมายถึง ความหมุนเวียนของขันธ์, ธาตุ, อายตนะ

เมื่อว่าโดยธรรม ที่เป็นความหมุนเวียนของสังสารวัฏฏ์แล้ว เรียกว่า "วัฏฏธรรม"

วัฏฏธรรม หมายถึง สังขารธรรมที่หมุนเวียนเป็นไปในโลก ได้แก่ ธรรมชาติ รูปนามขันธ์ ๕ ของสัตว์ทั้งหลายในโลก ที่ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏฏ์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ธรรมชาติที่หมุนเวียนนี้ มี ๓ อย่าง คือ

๑. *กิเลสวัฏฏ์* คือ ความหมุนเวียนของ กิเลส

กิเลส คือ ธรรมชาติที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง เร่าร้อน มีสภาวะเป็นอกุศลเจตสิก ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑) โลภะ — ความโลภ

๒) โทสะ — ความโกรธ

๓) โมหะ — ความหลง

๔) ทิฏฐิ — ความเห็นผิด

๕) มานะ — ความถือตัว

๖) วิจิกิจฉา — ความสงสัย

๗) ถีนะ — ความหดหู่ท้อถอย

๘) อุทธัจจะ — ความฟุ้งซ่าน

๙) อหิริกะ — ความไม่ละอายต่อบาป

๑๐) อโนตตัปปะ — ความไม่กลัวบาป

กิเลสทั้ง ๑๐ ประการนี้ ย่อมประกอบในอกุศลจิต ๑๒ ดวง

สถานะของกิเลส ๓ ชนิด

๑. *วีติกกมกิเลส* คือ กิเลสอย่างหยาบ แสดงออกมาทางกาย และ วาจา เป็น *กายทุจริต ๓* มีการฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์ และประพฤติผิดทางเพศ และ *วจีทุจริต ๔* มีการพูดปด, พูดส่อเสียด, พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ กิเลสชนิดนี้ ชื่อกิเลสอย่างหยาบ เพราะเรารู้ได้ และผู้อื่นก็รู้ได้ด้วย

๒. *ปริยุฏฐานกิเลส* คือ กิเลสอย่างกลาง แสดงอาการปรากฏอยู่ภายในใจ เป็นความยินดี ยินร้าย ขณะประสบอารมณ์ ถ้าเป็นอิฏฐารมณ์ก็รู้สึกพอใจ ถ้าเป็นอนิฏฐารมณ์ก็ไม่พอใจ

ความพอใจและไม่พอใจในขณะที่รับอารมณ์นี้ เป็นกิเลสอย่างกลาง ยังปรากฏอยู่ภายในใจ ถ้าอยู่ระหว่างการปฏิบัติธรรม กิเลสอย่างกลางนี้ ก็คือ นิวรณธรรม กิเลสชนิดนี้ เรายังสามารถรู้ได้ แต่คนอื่นไม่อาจรู้ได้

๓. *อนุสัยกิเลส* คือ กิเลสอย่างละเอียด มีอำนาจแฝงนอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน มีความเห็นผิดในรูปนามขันธ์ ๕ ว่า เป็นอัตตา ตัวตน, เป็นเรา เรียกว่า สักกายทิฏฐิ เป็นกิเลสอย่างละเอียด ชื่อว่า "ทิฏฐานุสัย" ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าสอน จึงรู้ได้

ในบรรดากิเลสทั้ง ๓ ชนิดนี้ มีอนุสัยกิเลส เป็นพืชเชื้อของกิเลสที่อาศัยรูปนามขันธ์ ๕ เป็นอารมณ์ เช่น สำคัญผิด คิดว่า รูปนามขันธ์ ๕ เป็นเรา, ก็ปรารถนาความสุข, ความสวย, ความยั่งยืน มั่นคง เหล่านี้ เป็นกิเลสอย่างละเอียด ครั้นเมื่อรับอารมณ์ที่ดี ก็พอใจ แต่ถ้ารับอารมณ์ที่ไม่ดี ก็ไม่พอใจ

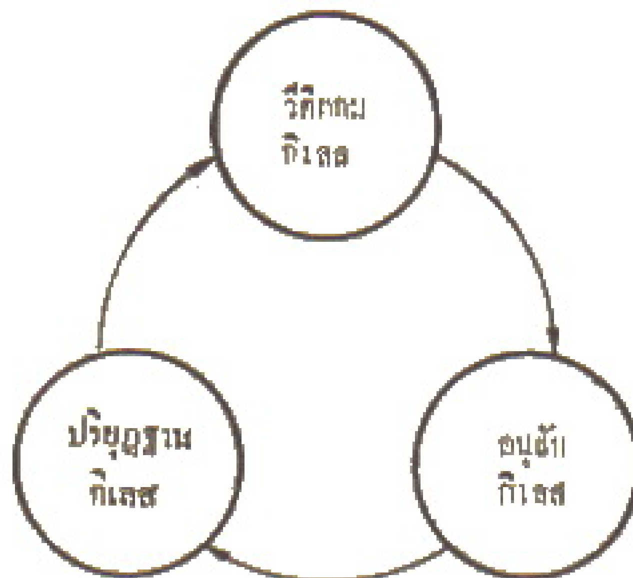
ความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจ ในขณะรับอารมณ์อยู่นั้น เป็นกิเลสอย่างกลาง และเมื่อความพอใจ หรือไม่พอใจในอารมณ์นี้ มีกำลังมากขึ้น ก็จะแสดงออกทางกาย เป็นกายทุจริต หรือแสดงออกมาทางวาจา เป็นวจีทุจริต เป็นกิเลสอย่างหยาบ

กิเลสทั้ง ๓ ชนิดนี้ จึงมีความสัมพันธ์กัน คือ อนุสัยกิเลส เป็นเหตุแห่งปริยุฏฐานกิเลส และปริยุฏฐานกิเลส เป็นเหตุให้วีติกกมกิเลสปรากฏขึ้น และจะสั่งสมกิเลสไว้เป็นพืชเชื้อ คือ อนุสัยกิเลสต่อ ๆ ไป กิเลสเหล่านี้ จึงมีความวนเวียนอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เรียกว่า "กิเลสวัฏฏ์"

กิเลสที่เป็นตัวการสำคัญ ทำให้วนเวียนอยู่ในวัฏฏทุกข์ ได้แก่

โลภกิเลส กับ ทิฏฐิกิเลส

กิเลสวัฏฏ์

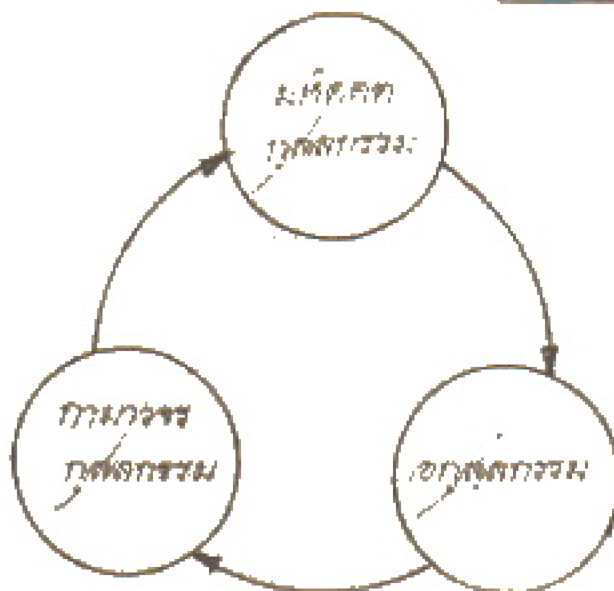
กิเลสเหล่านี้ นอกจากเป็นเหตุอุดหนุนกันเองแล้ว ยังเป็นเหตุให้กระทำกรรม ฉะนั้น ใครก็ตามที่ได้กระทำ กรรม ลงไป ล้วนได้ปัจจัยอุดหนุนมาจากกิเลสวัฏฏ์

๒. *กรรมวัฏฏ์* คือ ความหมุนเวียนของ กรรม

กรรม คือ การกระทำด้วยกาย, วาจา, ใจ โดยสภาวะแล้ว ได้แก่ เจตนาเจตสิก ที่ประกอบในอกุศลจิต ๑๒ และโลกียกุศลจิต ๑๗ เจตนาเหล่านี้ให้สำเร็จการทำ, การพูด, การคิดนึก ที่เป็นบาปและบุญ ถ้าเจตนานั้น ประกอบกับความโลภ, ความโกรธ, ความหลง ได้แก่ เจตนาที่ประกอบในอกุศลจิต ๑๒ ก็เป็นอกุศลกรรม เป็นการทำบาป หรือทำชั่ว ถ้าเจตนานั้น ประกอบกับความไม่โลภ, ไม่โกรธ, ความมีเมตตา, กรุณา และมีปัญญา ได้แก่ เจตนาที่ประกอบในโลกียกุศลจิต ๑๗ ก็เป็นกุศลกรรม เป็นการทำ บุญ หรือทำดี

การทำความดี, ความชั่ว ด้วยกายบ้าง, วาจาบ้าง และใจบ้าง ที่เกิดแก่บุคคลทั้งหลาย บ่อย ๆ ซ้ำซาก วันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ชาติแล้วชาติเล่า เช่นนี้ คือ ความวนเวียนของกรรม ชื่อว่า กรรมวัฏฏ์

กรรมวัฏฏ์

กรรมวัฏฏ์ ที่ทำให้สัตว์ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่นี้ มี ๓ อย่าง คือ อกุศลกรรม, กามาวจรกุศลกรรม และ มหัคคตกุศลกรรม

กรรมวัฏฏ์ทั้ง ๓ นี้ ย่อมวนเวียนเกิดอยู่บ่อย ๆ ทำบาปบ้าง, ทำบุญกุศลชั้นทาน, ศีลบ้าง ทำสมถภาวนา รูปฌาน, อรูปฌานบ้าง เวียนทำกุศลกรรม อกุศลกรรม เหล่านี้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นกรรมวัฏฏ์ที่มีพลังส่งสัตว์ไปเสวยผลของกรรม ตามที่ตนได้กระทำไว้ ให้ได้รับความสุข หรือความทุกข์ ตามสมควรแก่กรรม ทั้งนี้ เพราะอาศัยกิเลส มีอวิชชา และตัณหา เป็นต้น เป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้กระทำกรรม

๓. *วิปากวัฏฏ์* คือ ความหมุนเวียนของรูปนามขันธ์ ๕ อันเป็นผลของกรรมที่เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏฏ์อันยาวนานอย่างหาประมาณมิได้ กรรมวัฏฏ์ ย่อมจำแนกวิปากวัฏฏ์ อันเป็นผลงานของตน ให้เป็นไปในสังสารวัฏฏ์ ๓ อย่างต่าง ๆ กัน

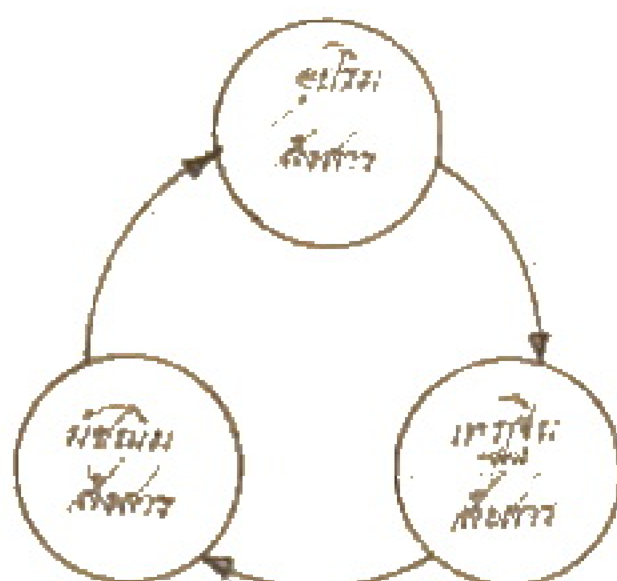
๑) **เหฏฐิมสังสาร** หมายถึง สังสารวัฏฏ์ อันเป็นไปในภพภูมิเบื้องต่ำ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ มีนิรยภูมิ ๑, เปตติภูมิ ๑, อสุรกายภูมิ ๑ และดิรัจฉานภูมิ ๑

ภูมิเบื้องต่ำทั้ง ๔ ภูมินี้ เป็นที่เกิดของสัตว์นรก, เปรต, อสุรกาย และดิรัจฉาน ด้วยอำนาจของ อกุศลกรรม เป็นผู้ส่งผลให้

๒) **มัชฌิมสังสาร** หมายถึง ภพภูมิเบื้องกลาง ได้แก่ กามสุคติภูมิ ๗ คือ *มนุษยภูมิ* ๑ และ *เทวภูมิ* ๖ สัตว์ที่ไปเกิดในกามสุคติภูมินี้ ได้ด้วยอำนาจ กามาวจรกุศลกรรม มีการบำเพ็ญทานกุศล และศีลกุศล จึงส่งผลให้เกิดเป็น มนุษย์ และเทวดา ตามสมควรแก่กุศลที่ตนทำไว้

๓) **อุปริมสังสาร** หมายถึง ภพภูมิเบื้องสูง ได้แก่ รูปภูมิ ๑๖ และอรูปภูมิ ๔ เป็นรูปพรหม หรืออรูปพรหม ตามสมควรแก่การเจริญสมถกรรมฐานจนสำเร็จฌาน ด้วยอำนาจของมหัคคตกุศลกรรม

วิปากวัฏฏ์

ความสัมพันธ์ของวัฏฏธรรมทั้ง ๓ ประการ

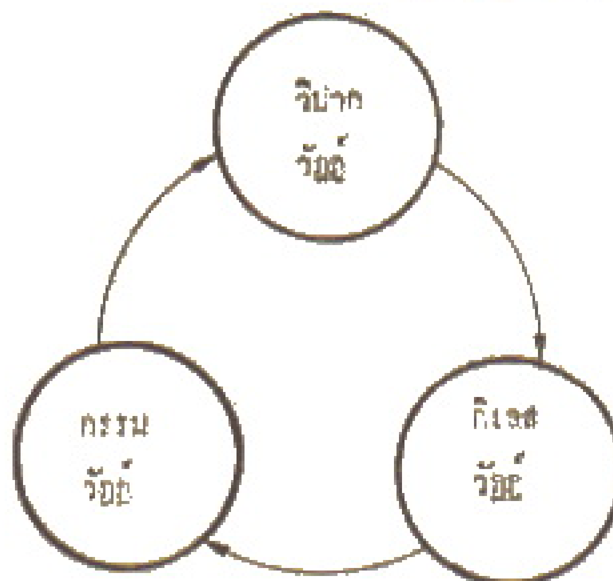
ในวัฏฏธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นอาการเป็นไปของธรรมประจำโลก คือ

บรรดาสัตว์บุคคล ทั้งที่ยังมี กิเลส ก็ย่อมเป็นเหตุให้กระทำ กรรม แล้ว ผลของกรรม คือ วิบาก จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน เมื่อวิบากหมายถึงรูปนามขันธ์ ๕ ปรากฏขึ้นแล้ว ย่อมเป็นที่อาศัยของ กิเลส มีตัณหา และทิฏฐิ เป็นต้น ย่อมยึดมั่นในรูปนามขันธ์ ๕ ว่า เป็นอัตตาตัวตน, เป็นเรา, ปรารถนาความสุขกายสบายใจต่อไปอีก และเป็นเหตุให้ขวนขวายกระทำ กรรม ที่เป็นบาป, เป็นบุญ แล้วทำให้ผลของบาป–บุญ คือ วิบาก ปรากฏขึ้นอีก หมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อสัตวโลกทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิด เป็นไปในวัฏฏะทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว

ถ้าต้องการจะพ้นจากสังสารวัฏฏ์ จะต้องปฏิบัติอย่างไร ?

วัฏฏะ ๓ ประการ

พ้นสังสารวัฏฏ์ต้องตัดกิเลส

เรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคทรงชี้ไว้ในปฏิจจสมุปบาทธรรมว่า ต้องตัดที่กิเลสวัฏฏ์ เพราะกิเลส คือตัณหา เป็นปัจจุบันเหตุ ที่จะก่อให้เกิดกรรม ที่จะทำให้อนาคตผล คือ ต้องเกิดใหม่ในภพหน้าอีก กิเลสวัฏฏ์ จึงเป็นธรรมที่ควรละ เพราะเป็นตัวสมุทัย ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ส่วนกรรมวัฏฏ์ คือกุศลกรรมเป็นธรรมที่ควรเจริญเพราะเป็นผู้ขูดเกลากิเลส

สำหรับ วิปากวัฏฏ์ อันได้แก่ รูปนามขันธ์ ๕ ของสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นตัวทุกขสัจจะ อยู่ในประเภทธรรมที่ควรกำหนดรู้

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า บรรดากิเลสทั้งหลาย เป็นปหาตัพพะธรรม คือธรรมที่ควรละ ควรประหาร จึงทรงสอนการปฏิบัติธรรม เพื่อละกิเลสทั้งปวง ด้วย ศีล, สมาธิ, ปัญญา ในการเจริญ มรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ ดังจะแสดงต่อไปในเรื่องอริยสัจธรรม

แสดงภาพภูมิ อันเป็นที่เกิดและที่อาศัยของสัตว์ ที่ยังเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏฏ์ ด้วยอำนาจวัฏฏะทั้ง ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

อรูปภูมิ ๔
- เนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ
- อากิญจัญญายตนภูมิ
- วิญญาณัญจายตนภูมิ
- อากาสานัญจายตนภูมิ

รูปภูมิ ๑๖
- อกนิฏฐา, สุทัสสี, สุทัสสา, อตัปปา, อวิหา — สุทธาวาสภูมิ ๕
- เวหัป., อสัญญ — จตุตถฌานภูมิ ๒
- ปริตตสุภา, อัปปมาณสุภา, สุภกิณหกา — ตติยฌานภูมิ ๓
- ปริตตาภา, อัปปมาณาภา, อาภัสสรา — ทุติยฌานภูมิ ๓
- ปาริสัชชา, ปุโรหิตา, มหาพรหมา — ปฐมฌานภูมิ ๓

อุปริม สังสาร

กามภูมิ ๑๑
- ปรนิมมิตวสวัตติภูมิ
- นิมมานรดีภูมิ
- ดุสิตาภูมิ
- ยามาภูมิ
- ดาวดึงสาภูมิ
- จาตุมหาราชิกาภูมิ

เทวภูมิ ๖

- มนุษย์ภูมิ — มนุษย์ภูมิ ๑

มัชฌิม สังสาร

- นิรยภูมิ, เปตติภูมิ, อสุรกายภูมิ, ติรัจฉานภูมิ — อบายภูมิ ๔

เหฏฐิม สังสาร

บทที่ ๔

อริยสัจ ๔

อริยสัจธรรม คือ ธรรมที่เป็นความจริงของพระอริยะ หรือพระอริยะ ย่อมแทงตลอดอริยสัจ ๔ นี้ หรือสัจจะทั้ง ๔ เหล่านี้ ย่อมให้สำเร็จความเป็นอริยะ หรือเป็นธรรมที่เป็นของจริงแท้ ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน จึงเรียกว่า อริยสัจธรรม

อริยสัจธรรม มี ๔ ประการ คือ :—

๑. **ทุกขสัจจะ** ความจริง คือทุกข์ หมายถึงธรรมชาติที่เป็นความจริงนั้น ถูกเบียดเบียนอยู่เสมอ, ทำให้เร่าร้อนเป็นนิตย์, มีความผันแปรเปลี่ยนแปลงเสมอ และถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เมื่อหมดปัจจัยก็ดับลง

ตามนัยพระสูตร ได้แก่ ชาติ, ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกขะ, โทมนัส, อุปายาส, ประสบกับสิ่งที่ไม่รัก, พลัดพรากจากสิ่งที่รัก, ไม่ได้ตามปรารถนา โดยย่อแล้ว ได้แก่ รูปนามขันธ์ ๕ อันตัณหา และทิฏฐิ ยึดไว้เป็นเป็นอารมณ์นั่นเอง เป็น ทุกข์

ตามนัยพระอภิธรรม ได้แก่ ธรรม ๑๖๐ ประการ คือ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (โลกีย) รูป ๒๘ โดยย่อแล้ว ได้แก่ นาม—รูป

๒. **สมุทยสัจจะ** ความจริง คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ หมายถึงเป็นธรรมชาติที่ประมวลเอาทุกข์ทั้งหลายเข้าไว้, เป็นเหตุอำนวยผลให้ทุกข์ปรากฏขึ้น และประกอบสัตว์ไว้มิให้พ้นไปจากสังสารทุกข์

ตามนัยพระสูตร ได้แก่ ตัณหา ๓ ประการ คือ :—

กามตัณหา ความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์

ภวตัณหา ความยินดีติดใจในภพ มีรูปภพ, อรูปภพ เป็นต้น

วิภวตัณหา ความยินดีติดใจในอารมณ์ อันประกอบด้วยความเห็นผิด ชนิดอุจเฉททิฏฐิ คือ เห็นว่า อัตตาและโลก สูญ

ตามนัยพระอภิธรรม ได้แก่ โลภเจตสิก ซึ่งเป็นตัวสภาวธรรมของตัณหา ทั้ง ๓ ประการ ที่กล่าวไว้ตามนัยพระสูตรนั่นเอง

๓. **นิโรธสัจจะ** คือ ธรรมที่เป็นความดับทุกข์ หรือธรรมที่ดับทุกข์ และทุกข์จะดับได้ด้วยดับสมุทัย คือดับกิเลสตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ความดับกิเลสในที่นี้ หมายถึง **ความไม่เกิดขึ้น** ของกิเลส หรือกิเลสเกิดไม่ได้ ในขณะมีนิพพานเป็นอารมณ์ นิโรธสัจจะ จึงได้แก่ **พระนิพพาน** ซึ่งเป็นอารมณ์ภายนอก อันเป็น **ธรรมที่ดับกิเลส และดับทุกข์**

๔. **มรรคสัจจะ** คือ ธรรมอันเป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ เป็นธรรมที่นำสัตว์ออกจากทุกข์, เป็นธรรมที่ทำให้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ คือ ทำให้ถึงพระนิพพาน ได้แก่ ศีล, สมาธิ, ปัญญา อันเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน โดยสภาพธรรม ได้แก่ อริยมรรค **มีองค์ ๘** คือ :—

สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ	ปัญญา
สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ	
สัมมาวาจา	เว้นวจีทุจริต ๔	ศีล
สัมมากัมมันตะ	เว้นกายทุจริต ๓	
สัมมาอาชีวะ	เว้นมิจฉาอาชีวะ	
สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ	สมาธิ
สัมมาสติ	ความระลึกชอบ	
สัมมาสมาธิ	ความตั้งใจชอบ	

พระพุทธองค์สอนอริยสัจ ๔ เพื่อประโยชน์อะไร ?

พระพุทธองค์ ตรัสรู้อริยสัจ ๔ จึงสอนอริยสัจ ๔ ตามที่พระองค์ตรัสรู้นั้น เพื่อประโยชน์จะให้ **รู้ความจริง** แล้ว จะทำให้ **วิสุทธิ์** หมดจดจากกิเลสได้ กิจที่จะให้รู้ความจริง และละกิเลสได้นั้น มีอยู่ในอริยสัจ ๔ คือ :—

กิจของอริยสัจ ๔

ทุกขสัจจะ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ (ปริญญากิจ)

สมุทยสัจจะ เป็นธรรมที่ต้องละให้หมดไป (ปหาตัพพกิจ)

นิโรธสัจจะ เป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง (สัจฉิกาตัพพกิจ)

มรรคสัจจะ เป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ (ภาเวตัพพกิจ)

กิจของอริยสัจ ๔ ประการนี้ ย่อมดำเนินไปในคราวเดียวกัน คือ:—

ขณะที่กำหนด **นามรูป** เป็นอารมณ์ในการเจริญสติปัฏฐานนั้น ชื่อว่า มีกิจในการกำหนด **รู้ทุกข์**

เมื่อดูนามรูปที่กำลังปรากฏอยู่เป็นปัจจุบันอารมณ์นั้น อภิชฌา และ โทมนัส คือ ความยินดี ยินร้าย เกิดขึ้นไม่ได้ในขณะนั้น ชื่อว่า มีกิจในการ **ละสมุทัย**

ขณะที่กำหนดรู้อยู่กับนามรูป ติดต่อสืบเนื่องกันอยู่เสมอนั้น รู้ทุกข์มากขึ้นเท่าใด ก็ละสมุทัยได้มากขึ้นเท่านั้น การละสมุทัยนั่นเอง ชื่อว่า มีกิจในการทำ**นิโรธให้แจ้ง**

และในการกำหนดรู้ทุกข์นั่นเอง ชื่อว่า กำลังทำกิจในการ **เจริญมรรค** ไปพร้อม ๆ กันด้วย และขณะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ในองค์มรรค ก็ดำเนินไปพร้อมกันในอารมณ์สติปัฏฐานนั้น ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติ ศีล, สมาธิ, ปัญญา ไปพร้อมกัน.

บทที่ ๙

การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติธรรมตามคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เป็นการฝึกหัดปฏิบัติจิตใจ เพื่อละกิเลสทั้งปวงให้บริสุทธิ์หมดจด จนถึงความพ้นทุกข์จากความเกิด

กิเลสทั้งปวงนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๓ ชนิด

กิเลสอย่างหยาบ	ละได้ด้วย	ศีล
กิเลสอย่างกลาง	ละได้ด้วย	สมาธิ
กิเลสอย่างละเอียด	ละได้ด้วย	ปัญญา

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนานั้น จึงเป็นการปฏิบัติใน ไตรสิกขา คือ ศีล, สมาธิ ปัญญา

ศีล คือ อะไร ?

ศีล คือ ความสำรวม กาย วาจา มิให้ล่วงกายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ เป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมในพุทธศาสนา

ศีล ย่อมสำเร็จได้ด้วยการ สังวร, วิรัติ, เจตนาสมาทาน และ การไม่ล้วงล่วงสิกขาบท

๑. *สังวร* คือ การสำรวมระวัง มิให้บาปทุจริตเกิดขึ้นทางกาย และวาจา สำรวมได้ด้วย ปาฏิโมกข์สังวร, สติสังวร, ญาณสังวร, ขันติสังวร และวิริยสังวร

๒. วิรัติ คือ การเว้นวจีทุจริต, กายทุจริต และ มิจฉาอาชีพ ขณะที่มีอารมณ์ อันจะเป็นเหตุให้ทำทุจริตมาปรากฏเฉพาะหน้า ด้วยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะเจตสิก ตามสมควรแก่อารมณ์

๓. เจตนา สมาทาน คือ การเว้นจากกายทุจริต และ วจีทุจริต ด้วยความตั้งใจไว้ก่อนว่า จะไม่กระทำบาป มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์, ประพฤติผิดทางเพศ, พูดปด และ เสพสุราเมรัย เป็นต้น ด้วยอำนาจเจตนาเจตสิก ที่ตนตั้งใจงดเว้นไว้ก่อน เรียกว่า "สมาทาน"

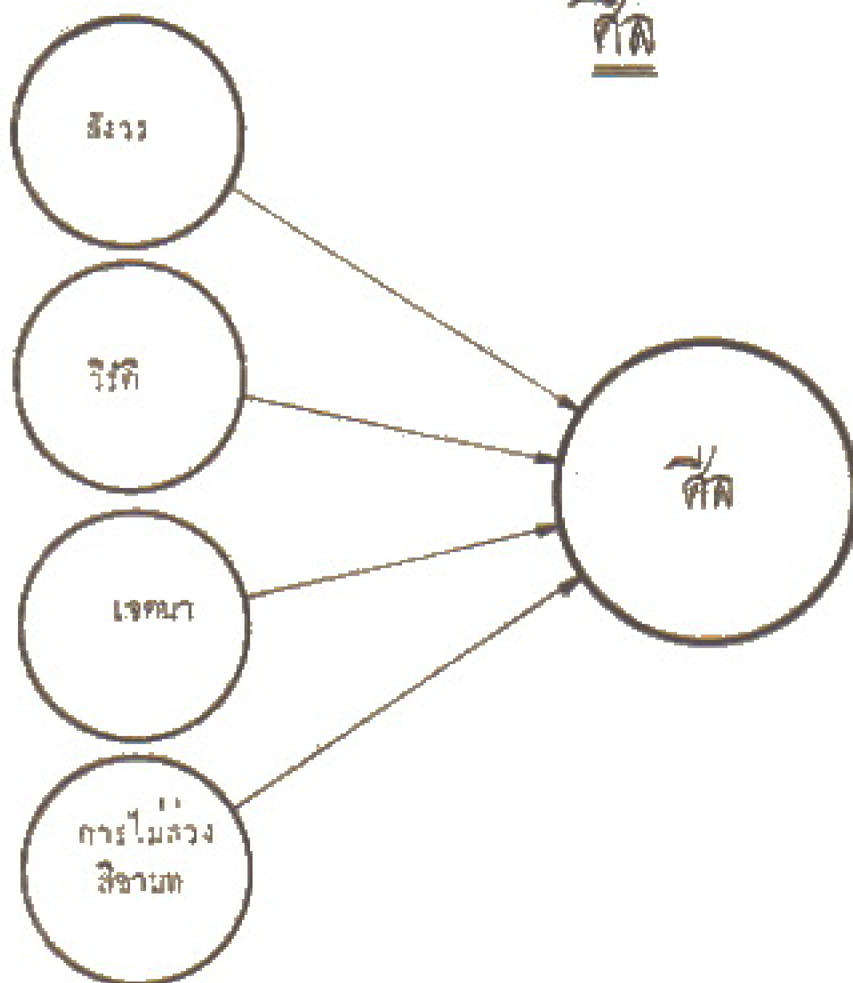
๔. *การไม่ก้าวล่วงสิกขาบท* ที่ตนได้สมาทานไว้แล้ว ก็ได้ชื่อว่า ยังตั้งอยู่ในศีล

เหตุให้ ศีล เหล่านี้สำเร็จขึ้น เพราะอาศัยปัจจัยในธรรม ๔ ประการ ดังกล่าวนั้น

ผล ของศีลอยู่ที่การไม่ได้กระทำ กายทุจริต และ วจีทุจริต

ศีล

ละกิเลสอย่างหยาบ ที่เป็นกายทุจริต, วจีทุจริต

อานิสงส์ในการรักษาศีล ผู้รักษาศีลอยู่เสมอ ย่อมให้ได้โภคสมบัติ, มีเกียรติยศชื่อเสียงฟุ้งขจรไป, เมื่อเข้าสู่ท่ามกลางบริษัท ย่อมองอาจแกล้วกล้า, ใกล้ตายไม่หลงลืมสติ ครั้นเมื่อตายลง ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นอกจากนั้น ศีลที่เป็นองค์มรรค ยังพาให้เข้าถึงพระนิพพานได้ คือ ศีล ที่เป็นไปพร้อมกับสมาธิ และ ปัญญา

ศีล นอกจากจะละกิเลสอย่างหยาบ ไม่ก้าวล่วงกายทุจริต และ วจีทุจริตแล้ว ยังเป็นบาทให้สมาธิมีความมั่นคงอยู่ในอารมณ์เดียวอีกด้วย เพราะอาศัยการสำรวมกายวาจาไว้ด้วยดีของศีล

ส่วนศีลที่จะต้องทำให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ เพื่อประโยชน์แห่งการพ้นทุกข์นั้น จะต้องเข้าถึง **อธิศีลสิกขา** คือ ศีลที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส ซึ่งได้แก่ จตุปาริสุทธิศีล ๔ ประการ คือ:—

๑. **ปาฏิโมกข์สังวรศีล** คือ การสำรวมอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย มีการสมาทาน และปฏิบัติอยู่ โดยไม่ทำให้บกพร่อง ด้วยอาศัย **ศรัทธา** เป็นสำคัญ

๒. **อินทรียสังวรศีล** คือ ความสำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖ ด้วยอำนาจของ **สติ** ระลึกรู้อารมณ์ที่ปรากฏขึ้นทางทวารทั้ง ๖ โดยไม่ถือเอานิมิตและอนุพยัญชนะ คือ การไม่ถือเอาบัญญัติอารมณ์ทั้งส่วนรวมและส่วนย่อย แต่ให้มนสิการในปรมัตถอารมณ์ คือ นามอะไร, รูปอะไร เป็นสำคัญ

๓. **อาชีวปาริสุทธิศีล** คือ การงดเว้นการเลี้ยงชีพด้วยมิจฉาอาชีวะ ถ้าเป็นพระภิกษุ ต้องงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการเป็นหมอดู, หมอยา, ให้ฤกษ์ยาม, รดน้ำมนต์, เสกเป่า เป็นต้น ถ้าเป็นฆราวาสต้องงดเว้นจากการเลี้ยงชีพ ด้วยกายทุจริต และ วจีทุจริต เป็นต้น การงดเว้นเหล่านี้ สำเร็จได้ด้วยอำนาจ **วิริยะ**

๔. **ปัจจยสันนิสสิตศีล** คือ การพิจารณา ก่อนใช้ปัจจัย ๔ มีอาหาร เป็นต้น ด้วย **ปัญญา** เช่น บริโภคอาหาร เพื่อยังอัตภาพให้ดำรงอยู่เพื่อประพฤติธรรมปฏิบัติธรรม มิใช่เพื่อเล่น, เพื่อความอ้วนพี หรือประเทืองผิว เป็นต้น

ในจตุปาริสุทธิศีล ทั้ง ๔ ประการนี้ **อินทรียสังวรศีล** ย่อมครอบงำจตุปาริสุทธิศีลทั้งปวง จึงเหมาะแก่ฆราวาสที่จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ด้วยอินทรียสังวรเป็นประการสำคัญ และ **อินทรียสังวร** นี้ ก็เป็นงานเดียวกับการเจริญ **สติปัฏฐาน** นั่นเอง

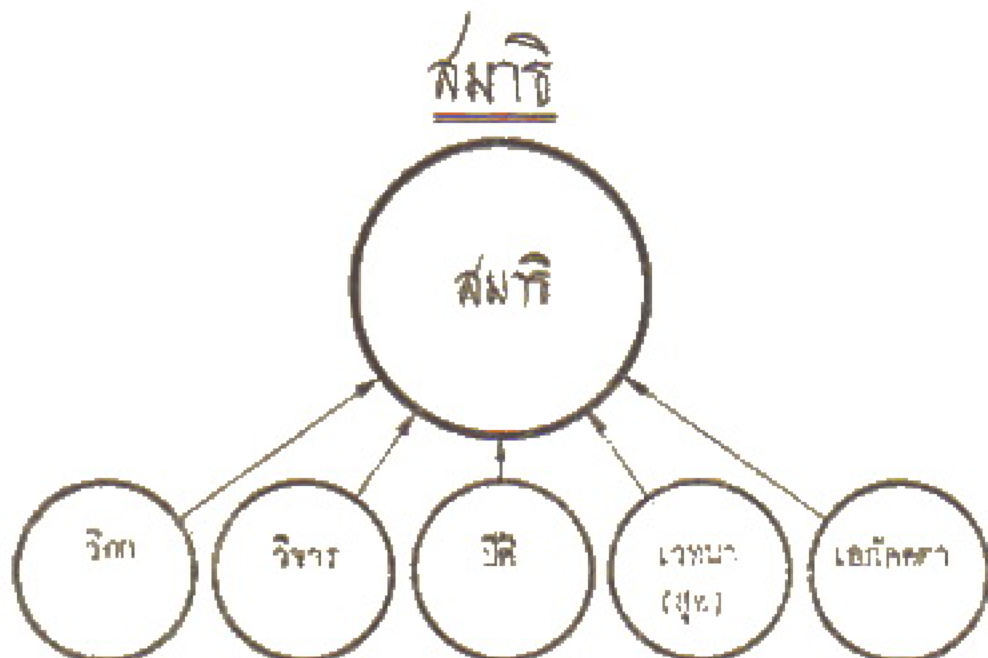
ฉะนั้น ศีลที่มีอารมณ์เป็นสติปัฏฐาน ๔ หรือนามธรรม รูปธรรมเป็นอารมณ์ ศีลนั้น เรียกได้ว่า "**อธิศีล**"

สมาธิ คืออะไร ?

สมาธิ คือ อาการที่จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียวด้วยอำนาจของ **เอกัคคตาเจตสิก** ถ้าจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ได้ชั่วขณะหนึ่ง ๆ เรียกว่า **ขณิกสมาธิ** หรือ **บริกรรมสมาธิ**

ถ้าจิตตั้งมั่นอยู่ได้นาน พร้อมกับการข่มกิเลสนิวรณ์ไว้ไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายในอารมณ์ เรียกว่า "**อุปจารสมาธิ**"

ถ้าจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ได้แนบแน่นยิ่งขึ้น จนไม่เปลี่ยนย้ายไปในอารมณ์อื่นได้ และข่มนิวรณ์ให้สงบลงได้แน่นอน เรียกว่า "**อัปปนาสมาธิ**"

กิจ ของสมาธิ จึงอยู่ที่กิเลสนิวรณ์ มีอภิชฌา และโทมนัส เป็นต้น เกิดขึ้นในจิตใจไม่ได้ เป็นผลปรากฏ

อานิสงส์ของสมาธิ สมาธิอันบุคคลได้อบรมดีแล้ว ย่อมให้ได้รับความสุขในฌาน, เป็นบาทแห่งวิปัสสนา เป็นเหตุแห่งอภิญญา และสมาบัติ ผู้เข้าถึงฌาน เมื่อตายลง ย่อมบังเกิดในสุคติพรหมโลก เป็นรูปพรหมบุคคล หรืออรูปพรหมบุคคล ตามสมควรแก่ฌาน

สมถกรรมฐาน

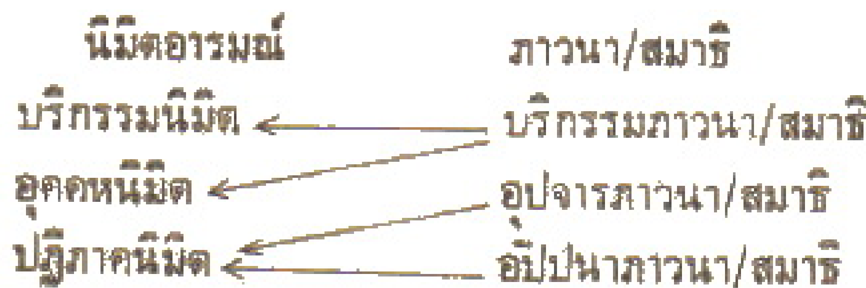
คำว่า "สมถะ" แปลว่า ความสงบ หมายถึงสมาธิที่ทำให้จิตสงบ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว และสงบจากกิเลสนิวรณ์ เป็นต้น

เมื่ออบรมสมาธิให้แนบแน่นกับอารมณ์จนถึงขั้น **อุปจารสมาธิ** ก็สามารถข่มกิเลสนิวรณ์ให้สงบลง และถึงขั้น **อัปปนาสมาธิ** ก็แนบแน่นกับอารมณ์ถึงที่สุด เรียกว่า เข้าถึง **ฌานจิต**

อารมณ์ของสมถกรรมฐาน มี ๔๐ อย่าง คือ :–

กสิณ ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสสติ ๑๐, อาหารปฏิกูลสัญญา ๑,
จตุธาตุววัตถานะ ๑, อัปปมัญญา หรือ พรหมวิหาร ๔,
อรูปกรรมฐาน ๔

ฌานจิต จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยการเพ่งอารมณ์จนองค์ฌาน มีวิตก, วิจาร, ปีติ, สุข, เอกัคคตา มีกำลังทำให้จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว โดยทั้งนิมิตอารมณ์ และภาวนาสมาธิ มีกำลังมากขึ้นตามลำดับ ดังนี้ :–

สำหรับสมาธิที่ตั้งอยู่ในอารมณ์สติปัฏฐาน หรือมี นามรูป เป็นอารมณ์ เรียกว่า **ขณิกสมาธิ** เป็นสมาธิที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ปัจจุบันของนามธรรม หรือรูปธรรมขณะนั้น สมาธิย่อมบริสุทธิ์จากกิเลส ชื่อว่า อธิสมาธิ หรือ **อธิจิตต** โดยวิสุทธิ เป็น จิตตวิสุทธิ

ปัญญา คืออะไร ?

ปัญญา คือ ธรรมชาติที่รู้เหตุผลตามความเป็นจริง ปัญญามีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น เรียกว่า อโมหะ ความไม่หลง, ญาณ ความรู้จัก, วิชา ความรู้, หรือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูก เมื่อกล่าวโดยสัมมาทิฏฐิ แบ่งความเห็นถูกไว้ ๖ อย่าง

สัมมาทิฏฐิ ๖ ประการ

๑. *กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ* ความเห็นถูกในกรรมบถ คือ เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ถ้าทำดี ย่อมได้รับผลดีมีความสุข ถ้าทำชั่ว ย่อมได้รับผลไม่ดี มีความทุกข์ กรรม คือ การกระทำเป็นกรรมสิทธิ์ของตน ๆ โดยแท้

๒. *ฌานสัมมาทิฏฐิ* ปัญญาที่รู้เหตุผลในการทำฌาน หรือทำสมาธิให้จิตสงบจากกิเลสนิวรณ์ อันเนื่องจากการรับกามคุณอารมณ์ ที่มากระทบทางตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย และ ใจ ถ้าเพ่งอารมณ์อันใดอันหนึ่งให้จิตสงบ อยู่ในอารมณ์นั้นแล้ว ความยินดี ยินร้ายในอารมณ์ จะเกิดขึ้นไม่ได้ จิตใจของตนจะเกิดความสงบ เป็นความสงบสุข ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนความสุขจากกามอารมณ์ นอกจากนั้นยังรู้อานิสงส์ของฌานว่า ฌานนั้นเป็นบาทแห่งวิปัสสนาได้ และเมื่อตายลง ฌานยังส่งผลให้ไปบังเกิดในสุคติพรหมโลกได้

๓. *วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ* คือ ปัญญาที่รู้สภาวะของอารมณ์ตามความเป็นจริงในอารมณ์ ๖ ว่า มีแต่รูปธรรม กับ นามธรรมเท่านั้น และรูปนามนั้น มีความเกิด–ดับ อยู่เสมอ ทำให้เกิดปัญญารู้ว่า รูปนามนั้น ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ (ทนอยู่ไม่ได้) เป็นอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตนและบังคับบัญชาไม่ได้)

ฉะนั้น วิปัสสนา จึงเป็นชื่อของปัญญาที่เห็นรูปนามไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา เรียกอาการเหล่านี้ว่า "ไตรลักษณ์"

๔. *มัคสัมมาทิฏฐิ* เป็นปัญญาที่เกิดต่อจากการเจริญวิปัสสนา จนเข้าไปแจ้งในนิพพานอารมณ์ พร้อมกับประหารอนุสัยกิเลสได้เด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน

๕. *ผลสัมมาทิฏฐิ* เป็นปัญญาที่รับนิพพานเป็นอารมณ์ หลังจากที่ปัญญาในมรรค ทำกิจในการประหารอนุสัยกิเลสแล้ว ปัญญานี้ทำหน้าที่เสวยความสงบสุขจากการมีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียกว่า "วิมุติสุข"

๖. *ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ* คือ ปัญญาที่พิจารณา มรรคจิต, ผลจิต, นิพพาน, กิเลสที่ละแล้ว, กิเลสที่เหลืออยู่ในการที่ได้บรรลุพระนิพพานแล้ว

ปัญญา ในการเจริญสติปัฏฐาน, เจริญวิปัสสนา, เจริญมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา มุ่งหมายเอา **วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ** และ **มัคสัมมาทิฏฐิ**

เหตุที่จะให้เกิดวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ และ มัคสัมมาทิฏฐิ นั้น จะต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ ๒ คือ :—

๑) ได้ฟังสัจธรรมจากท่านผู้รู้ (ปรโตจโฆส สจฺจานุสนฺธิ)

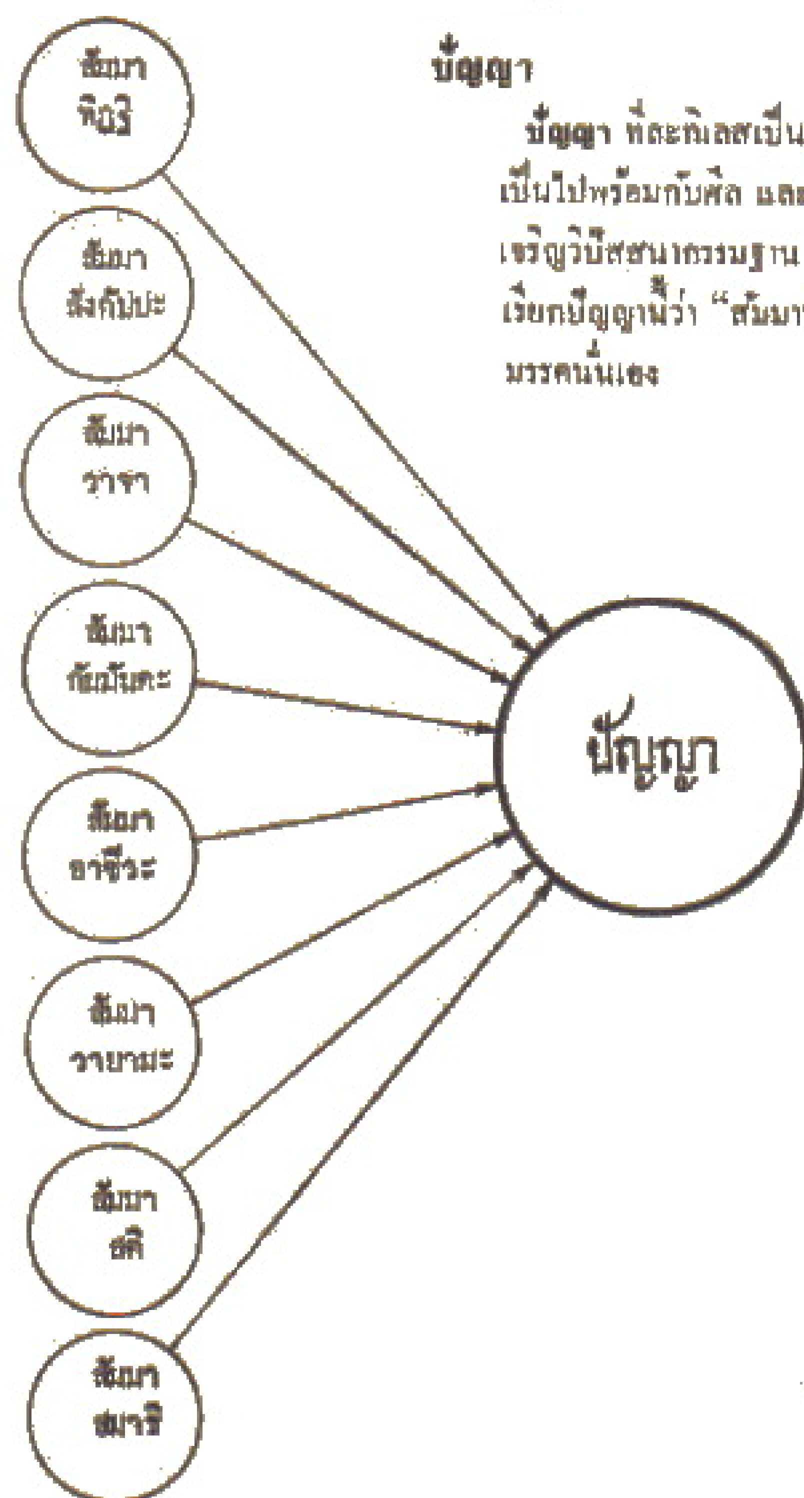
๒) กระทำความรู้ในสัจธรรมที่ยังเกิดขึ้นภายในตน

(อชฺฌตฺต จ โยนิโสมนสิการ)

เมื่อประกอบพร้อมด้วยองค์ ๒ นี้แล้ว ก็สามารถจะได้ซึ่งวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ และถ้ามีปัญญาบารมีติดตัวมา ก็จะเข้าถึงมัคสัมมาทิฏฐิ เป็นความสมบูรณ์ของ **ปัญญา** ที่ประชุมพร้อม อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็น **มัคสมังคี.**

ปัญญา

ปัญญา ที่ละกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน ที่เป็นไปพร้อมกับศีล และ สมาธิ ในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนถึง มัคคญาณ เรียกปัญญานี้ว่า "สัมมาทิฏฐิ" ที่เป็นองค์มรรคนั่นเอง

๔. โดยการละกิเลส

สมถะ ละกิเลสอย่างกลาง ปริยุฏฐานกิเลส

วิปัสสนา ละกิเลสอย่างละเอียด อนุสัยกิเลส

๕. โดยอาการที่ละกิเลส

สมถะ ละด้วยการข่มไว้ เป็น วิกขัมภนปหาน

วิปัสสนา ละด้วยการตัดเกลาเป็นขณะ ๆ เป็น ตทังคปหาน

๖. โดยอานิสงส์

สมถะ ให้อยู่สุขด้วยการข่มกิเลส และให้ไปเกิดในพรหมโลก

วิปัสสนา เพื่อละวิปลาสธรรม และเข้าถึงความพ้นทุกข์ คือ ถึงความไม่เกิดเป็นที่สุด.

เป้าหมายในการนับถือพุทธศาสนา

ธรรมดาการที่เราจะให้ความเคารพนับถืออะไรนั้น ก็ควรที่จะต้องศึกษาให้ได้เหตุผลในสิ่งที่ตนให้ความเคารพนับถือนั้นให้ถ่องแท้เสียก่อน มิฉะนั้น อาจตกเป็นคนพาลไปโดยไม่รู้ตัว เพราะไปสรรเสริญในสิ่งที่ไม่ควรสรรเสริญเข้า

ทฤษฎีเกี่ยวกับ *ความเชื่อถือ* นี้ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงชี้แนะว่า "เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวอะไรมาก็ตาม อย่าเพิ่ง *ยอมรับ* และอย่าเพิ่ง *ปฏิเสธ* แต่ให้รับฟังไว้ เพื่อพิจารณาหาเหตุผล โดยพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ก่อน เมื่อพิสูจน์ได้ความจริงแล้ว จึงพึงเชื่อ"

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงกำหนดธุระในพระพุทธศาสนาไว้ ๒ ประการ คือ :—

๑. คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระสัทธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เข้าใจ

๒. วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การนำความรู้นั้นไปปฏิบัติ จนเกิดปัญญา เห็นว่า นามรูปนั้น ไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา

ธุระทั้ง ๒ ประการนี้ ต้องเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน

ฉะนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนานั้น จึงจำเป็นต้องเรียนรู้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เข้าใจ ก่อนนำไปปฏิบัติ

คำสอนของพระพุทธเจ้า ปัจจุบันนี้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก

ถ้าต้องการเรียนรู้ เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข ก็เรียนรู้ได้จาก **พระวินัยปิฎก** ซึ่งสอนอารมณ์ของ **ศีล**

ถ้าต้องการเรียนรู้ เพื่อดำรงชีวิตให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเอง ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ก็เรียนรู้ได้จาก **พระสุตตันตปิฎก** ซึ่งสอนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นไปของสัตว์ บุคคล ให้รู้จัก บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ แสวงหาประโยชน์สุขจากอารมณ์ของ **สมาธิ**

ถ้าต้องการเรียนรู้ เพื่อปฏิบัติตนให้พ้นจากทุกข์ ตามพุทธประสงค์แล้ว ต้องเรียนรู้ธรรมชาติ ที่เป็นความจริงภายในตน ได้แก่ จิต, เจตสิก, รูป แล้วจะสามารถรู้ความจริงภายนอกตน คือ พระนิพพาน อีกด้วย คำสอนเหล่านี้ เรียกว่า ปรมัตถธรรม มีอยู่ใน **พระอภิธรรมปิฎก** เมื่อเรียนรู้ของจริงแล้ว ต้องนำไปปฏิบัติด้วย เพราะการเข้าถึงความจริง ต้องได้มาด้วยการพิสูจน์ อันเป็นอารมณ์ของ **ปัญญา**

เมื่อเรียนรู้ธรรมชาติที่เป็นของจริง พร้อมทั้งเหตุและผลแล้ว ทำให้รู้จักธรรมชาติของจริงภายในตน จน อ่านตัวออก, บอกตัวได้ และ ใช้ตัวเป็น

นั่นคือ เมื่อ *เรียนรู้พระอภิธรรมแล้ว* ย่อมรู้ถึง *พระสูตร* และ *พระวินัย* ด้วย

ฉะนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น จึงต้องเริ่มต้นเรียนที่ **ปรมัตถธรรม** เพื่อนำไปสู่การ *ปฏิบัติวิปัสสนา* จึงจะพิสูจน์ความจริง ตามที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนได้ และ ทรงสรรเสริญผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ว่า เป็นผู้บูชาเราตถาคตอย่างยิ่ง.

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

สำนักงานมูลนิธิ ฯ เลขที่ ๒๗/๕๔ ซอยมิตรพัฒนา

ถนนบางกอกน้อย–ตลิ่งชัน แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กทม. 10700

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ

๑. เพื่อรักษาคันถธุระ และ วิปัสสนาธุระ ในพระพุทธศาสนา สืบทอดตามเจตนารมณ์ ที่อาจารย์ แนบ มหานีรานนท์ ได้วางแนวการศึกษา และปฏิบัติไว้ให้

๒. เพื่อส่งเสริมสำนักเรียน และสำนักปฏิบัติ ที่ท่านเคยอบรมไว้ หรือที่มีการศึกษาและปฏิบัติ ในแนวทางเดียวกัน

๓. เผยแผ่พุทธศาสนา ทั้งปริยัติศาสนา และปฏิบัติศาสนา

๔. บำเพ็ญสาธารณกุศลเกี่ยวกับคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ และอื่น ๆ

เป้าหมายในการดำเนินงาน

๑. สร้างความรู้พื้นฐานทางพุทธศาสนาแก่ประชาชนให้รู้จักและเข้าใจปรมัตถธรรม ๔

๒. ให้รู้จักการปฏิบัติทางพุทธศาสนา ตามมหาสติปัฏฐาน โดยเฉพาะหมวดอิริยาบถ ๔

การดำเนินงานปริยัติศาสนา

๑. จัดการศึกษาปรมัตถธรรมขึ้นเป็นประจำที่วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำภู เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๙ จนถึงปัจจุบัน โดยมีการบรรยายเป็นประจำ ดังนี้

จันทร์–ศุกร์	ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. – ๑๕.๐๐ น.
เสาร์–อาทิตย์	ตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐ น. – ๑๔.๐๐ น.

๒. เผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียง เป็นประจำ

สถานียานเกราะ 792

จันทร์–ศุกร์ เวลา ๒๐.๓๐ น. – ๒๑.๐๐ น.

เสาร์ เวลา ๑๔.๐๐ น. – ๑๔.๓๐ น.

เวลา ๒๑.๓๐ น. – ๒๒.๐๐ น.

สถานีวิทยุ จส. เอฟ. เอ็ม. 103

ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๑๙.๓๐ น. – ๒๐.๐๐ น.

๓. จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู ผู้สอนพระอภิธรรม และวิปัสสนากรรมฐาน ขึ้นที่สำนักปฏิบัติวิปัสสนาของมูลนิธิฯ เริ่มเปิดดำเนินการตั้งแต่วันวิสาขบูชา ที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๐ เป็นต้นไป

ดำเนินงานปฏิบัติศาสนา

๑. จัดตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และเปิดดำเนินการตั้งแต่วันมาฆบูชา ที่ ๕ มีนาคม ๒๕๒๘ ปัจจุบันมีเรือนกรรมฐาน ๕๔ หลัง สำหรับพระภิกษุและฆราวาสชาย ๒๔ หลัง แม่ชี และฆราวาสหญิง ๓๐ หลัง

๒. จัดอบรมการปฏิบัติวิปัสสนา สำหรับผู้ปฏิบัติเป็นครั้งคราว

การให้บริการทุกประเภทของมูลนิธิฯ จัดเป็นวิทยาทานทั้งสิ้น.

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

เพื่อทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการสร้างปัญญาให้พุทธศาสนิกชน

ด้วยคันถธุระ และ วิปัสสนาธุระ

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์ เลขที่ ๒๓/๕๙ ซอยมิตรพัฒนา ถนนบางกอกน้อย–ตลิ่งชัน ตำบลบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กทม. โทร. 4247491

มูลนิธิ แนบ มหานีรานนท์

จัดให้มีการบรรยายพระอภิธรรมเป็นวิทยาทาน

ณ วิหารกลาง หน้าตึกมหามกุฏราชวิทยาลัย ดังรายการต่อไปนี้

ที่วิหารกลาง วันจันทร์—ศุกร์

๑๓.๐๐ น. — ๑๕.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๙	อ. นิยม (เว้นอังคาร)
๑๕.๓๐ น. — ๑๗.๐๐ น.	มาติกา	อ. สนั่น (เว้นพุธ)
๑๗.๓๐ น. — ๑๙.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๙	อ. นิยม (เว้นอังคาร)

วันอังคาร

๑๓.๐๐ น. — ๑๔.๓๐ น.	ยมก	อ. สนั่น
๑๗.๐๐ น. — ๑๘.๓๐ น.	ปกิณกธรรม	อ. ไชยวัฒน์

วันพุธ

๑๔.๐๐ น. — ๑๖.๐๐ น.	มหาปัฏฐาน	อ. ปราโมช

ที่โรงโภชนาคาร วันเสาร์

๐๘.๔๕ น. — ๑๐.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๖	อ. วรรณสิทธิ์
๑๐.๐๐ น. — ๑๑.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๑	อ. นิยม
๑๑.๐๐ น. — ๑๒.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๙	อ. วรรณสิทธิ์
๑๓.๐๐ น. — ๑๔.๔๕ น.	ปริจเฉทที่ ๗	อ. สนั่น
๑๕.๓๐ น. — ๑๗.๐๐ น.	วิสุทธิมรรคและฎีกา	อ. ไชยวัฒน์

วันอาทิตย์

๐๙.๐๐ น. — ๑๐.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๓	อ. วรรณสิทธิ์
๑๐.๐๐ น. — ๑๑.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๕	อ. นิยม
๑๑.๐๐ น. — ๑๒.๐๐ น.	ปริจเฉทที่ ๔	อ. แววมยุรี
๑๓.๐๐ น. — ๑๔.๐๐ น.	วิปัสสนา	อ. วรรณสิทธิ์
๑๔.๐๐ น. — ๑๖.๐๐ น.	ปาฐกถาธรรม	